

"Forenede og årvågne, alvorlige og livlige"

Henrik Aagesen:

R E G L E R I G R Ø N L A N D S K

(kortfattet grønlandsk grammatik)

Ny udgave

Nuuk 1978

1. Forord

Dette er en helt nyskreven udgave af min grønlandske grammatik. Jeg har forenklet og forbedret og har udeladt nogle sidespring, herunder litteraturhenvisningerne. Til gengæld er der tilføjet danske oversættelser af eksemplerne. Bogen er dog stadig ret vanskelig at læse (formoder jeg), dels vel på grund af stoffets koncentration, dels fordi den i nogen grad bryder med det tilvante. Mine grønlandske grammatikbestræbelser (for nu at bruge det udtryk) går ud på at nå frem til en beskrivelse på grønlandskens egne forudsætninger. Jeg har derfor i vid udstrækning måttet forlade den traditionelle "grønlandske" grammatiks begrebsverden for at gå mine (og vist også sprogets) egne veje. Jeg polemiserer ikke imod traditionen, lader bare det af den lige som ikke kan bruges. Den nye beskrivelsesmåde skal selv vise sin berettigelse derved at den forklarer meget mere (på den samme plads) end den gamle. Bogen er lidt af et logisk eksperiment: hvor kort kan man formulere den grønlandske grammatik når "alt" skal med og skal siges klart. Tingene bliver derfor normalt kun sagt én gang og på én måde. Det er vist noget jeg har lært i min fortid som fysiker, men det er naturligvis ikke en pædagogisk fremgangsmåde. Den medfører at de fleste nok må læse bogen flere gange for at forstå den. Tilvænningen til nye begreber tager jo altid en vis tid. Af samme grund har jeg anset et egentligt stikordsregister for overflødigt. Da bogen er lagt an som en fremadskridende fremstilling er der også kun få krydshenvisninger; vel bruges nogle tegn og begreber undertiden inden de er forklaret og uden henvisning til forklaringen, men så er det fordi læseren ikke behøver at forstå dem på dette sted i fremstillingen. En nogenlunde fuldstændig liste over tilhængene findes i min ligeledes duplikerede grammatik "Grønlandernes Ord" fra 1975. Jeg mener for alvor at den viden som her er lagt frem er elementær og bør mestres af enhver som vil undervise i grønlandsk.

H.Aa.

2. Tekst

Her er det første afsnit af Otto Rosings roman 'Taseralik' (1955):

Angutikullassuaq amiinnarnik atortoq nikallungaqaluni ingerlavoq. Noorliit illorsuaat arriitsoralannguamik qimatserusaarparaa, qamuuna nanertuuteqartut pissusiat atorlugu, soorlu nangaalluni, - ajornaqaarli! Avannarlernut itivittariaqarpoq, allamimmi saari-

	u, o		i, e		a	) vokaler
p		t		n	q	) lukkelyd
m		n		ng	rng	) nasaler
v, f		s l	j	g	r	) hæmmelyd

} konso-
nanter

arfissaqanngilaq.

"Et kraftigt mandfolk i skindtøj kom gående, (åbenbart) meget nedtrykt. Han fjernede sig langsomt og tøvende fra det store hus ved Noorliit ("de yderste på næsset", Herrnhutdalen i Nuuk), ligesom tynget af noget, nærmest modstræbende, - men der var jo ikke noget at gøre! Han måtte gå over til Avannarliit ("de nordligste", Islandsdalen i Nuuk), han havde ikke andre steder at vende sig hen."

3. Ydre opdeling

Grønlandsk skrives i ord, adskilt af mellemrum. Pause mellem ordene angives ved tegn som ', ' (komma, lille pause) og '. ' (punktum, stor pause). Tegnene anvendes på samme måde som i dansk (med 'pausekomma', se f.eks. indledningen til Dansk Retsskrivningsordbog). I tekststykket finder vi også et udråbstegn (!) og en tankestreg (-). Pausetegnet tankestreg anvendes friere end de andre, i tekststykket står det f.eks. ved siden af et komma. Efter en pause så stor som (eller større end) den der angives ved punktum har det første ord stort begyndelsesbogstav. Egennavne og geografiske navne skrives også med stort begyndelsesbogstav. De store bogstaver er som bekendt: A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z, Æ, Ø, Å.

En stor pause adskiller altid sætninger. En lille pause kan adskille sætninger: Avannarlernut itivittariaqarpoq, allamimmi saariarfissaqanngilaq. Små pauser kan også afgrænse sætningsdele der står på en usædvanlig plads eller i en vis afstand fra det ord som de er nærmest knyttet til: Noorliit illorsuaat arriitso-ralannguamik qimatserusaarpaa, qamuuna nanertuuteqartut pissusi-at atorlugu. Komma kan endvidere afgrænse ligestillede led i en opremsning (gruppe): qamuuna nanertuuteqartut pissusiat atorlugu, soorlu nangaalluni.

Grønlandske ord skrives med følgende bogstaver: a, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v. h forekommer kun i nogle udråbsord. I ord fra andre sprog (dansk) forekommer også: b, c, d; w, x, y, z, æ, ø, å.

4. Lyde

Bogstaverne betegner sprogets lyde, se skemaet på modstående side.

Vokalerne udtaler vi med stemme og med munden åben. Den form vi giver mundhulen (med tunge, læber og underkæbens stilling) er afgørende for hvilken vokal vi frembringer. Vokalerne er de kraf-

	kort:	blot langt:	langt med i-udlyd:
<u>a</u>	a	aa	ai
<u>i</u>	i (e)	ii (ee)	
<u>u</u>	u (o)	uu (oo)	

	kort:	blot langt:	langt med r-indlyd:	langt med s-udlyd:
<u>g</u>	g	gg		
<u>j</u>	j			
<u>k</u>	k	kk		
<u>l</u>	l	ll	rl	
<u>m</u>	m	mm	rm	
<u>n</u>	n	nn	rn	
<u>ng</u>	ng	nng		
<u>nr</u>	(rng)	rng	rng	
<u>p</u>	p	pp	rp	
<u>q</u>	q	qq	qq	
<u>r</u>	r	rr	rr	
<u>s</u>	s	ss	rs	
<u>t</u>	t	tt	rt	ts
<u>v</u>	v	ff	rf	

tigste af sprogets lyde.

Lukkelydene udtaler vi ved et øjeblik at spærre af for luftstrømmen fra lungerne. Ved p danner vi lukket mellem læberne, ved t mellem tungespidsen og ganen lige bag fortænderne i overmundens, ved k mellem tungens overside og ganens loft, ved q mellem det bageste af tungen og den bageste rand af ganen (ved drøbelen). Lukkelydene er i reglen ustemte og er derfor de svageste af sprogets lyde.

Nasalerne udtales med åbning gennem næsen og med stemme. I munden er der lukke samme sted som ved den tilsvarende lukkelyd: m-p, n-t, ng-k, rng-q.

Man udtaler hæmmelydene ved at danne en snæver åbning i stedet for at lukke helt af. l udtales ligesom t, men med åbning (hele tiden) ved tungens sider. Nogle hæmmelyde (som s) udtales uden stemme, men til gengæld er luftstrømmen så kraftig at den hvisler når den suser gennem den snævre åbning. j har stemme, og v, g, l, r har stemme når de er korte men hvislen når de er lange: iggavik = igaffik "køkken", imeqqutaalaq - imeqqutaallat "en terne - tern", nerivoq - nerripput "han spiser - de spiser sammen".

Mellem stemmelæberne i strubehovedet dannes en (hvislende) hæmmelyd h der forekommer i nogle udråb: ila-hi "gisp!", aa-jah "ak ja". I enkelte udråb som ná-aa "av!" forekommer (efter á) en lukkelyd dannet samme sted.

5. Grundlyde

Ser vi bort fra visse udråbsord, lydefterlignende ord og ord lånt fra andre sprog, så er der 3 grundvokaler: a, i, u og 14 grundkonsonanter: g, j, k, l, m, n, ng, nr, p, q, r, s, t, y i grønlandsk.

Grundvokalerne optræder i de former der er vist i det første skema på modstående side. i, u skrives med bogstaverne e, o når det næste bogstav i samme ord er q eller r. ai forekommer kun som sidste lyd i ord, altså kun foran mellemrum. Der forekommer aldrig 2 repræsentanter for samme grundvokal ved siden af hinanden i grønlandske ord, der vil altid være en konsonant imellem dem. Og i, u forekommer ikke umiddelbart efter a.

Grundkonsonanternes fremtrædelsesformer er også vist overfor. Vi lægger mærke til at langt y skrives med bogstavet f, og at man ikke har mulighed for at vise i skriften at et nr (rng) er kort. Kort nr forekommer i midtgrønlandske dialekter, f.eks. i udtalen af sooruna = sooq-una "naturligvis", og så skriver man

sommetider soornguna.

nr, q udtales jo samme sted som r, så langt rng og qq, rr har på én gang r-indlyd og er blot lange: Qoorngoq, Qooqqut.

t foran i udtales altid med s-udlyd, så tt foran i bliver altid til ts: nunatta - nunatsinni "vort lands - i vores land".

Der skrives aldrig j efter i, og v skrives kun efter u når den efterfølgende vokal også er u: asajunnaarppaa "elsker hende ikke mere", piunnaarpoq "hører op"; asayara "jeg elsker hende", tiguara "jeg har modtaget den", piuvoq "kan bruges". Grunden er at man automatisk udtaler en svag overgangsslyd j, v mellem i, u og efterfølgende anden vokal, og der er derfor ikke grund til at skrive disse overgangsslyde.

Der forekommer ikke 2 konsonanter ved siden af hinanden i grønlandske ord, der vil altid være en vokal imellem dem. Og et normalt grønlandsk ord kan kun ende på vokal eller kort lukkelyd (p, t, k, q), og kun begynde med vokal eller kort lukkelyd eller kort m, n, s. Navne som Leopoldus, Guuti (udtales Kuuti, "Gud"), Ujuuanserujuk ("store Johannes") viser altså klart at de er lånte, igg "lille stakkel!" at det er et udråbsord.

6. Stavelser

Hver vokal udgør kernen i en stavelse. Konsonanter kan ikke danne stavelse. En kort konsonant foran vokal hører til denne vokals stavelse, en lang konsonant mellem vokaler deles: a-ngu-ti-kul-las-su-aq a-miin-nar-nik a-tor-toq ni-kal-lu-nga-qa-lu-ni i-nger-la-voq. Når et ord fortsætter længere end linien deler man det som bekendt ved en stavelsesgrænse, skriver bindestreg og fortsætter ordet på næste linie. Ellers angiver man normalt ikke stavelsesgrænserne i skriften.

7. Udtalen

Danskerne har naturligvis svært ved at udtale de lyde de ikke har i deres eget sprog: q, langt l, g, r. De har også svært ved at gøre forskel mellem lange og korte konsonanter. (Ved lukkelydene er det lukket der holdes længere.) Der er 'rask tilgang' fra vokalen til en efterfølgende konsonant i samme stavelse: a-miin-na^rn-nik, ikke a-mii-na^r-nik.

I grønlandsk fremgår trykkets placering af ordets form. Der er tryk på hver anden eller tredje stavelse hen gennem ordet, og fortrinsvis på de stavelser der ender på konsonant eller (især) har lang vokal. Hvis ordets sidste stavelser er nogenlunde ens i

denne henseende (: er lige lange), så er der tryk på sidste og tredjesidste stavelse. Der er altså mest tryk på sidste stavelse i naja "(en drengs) lillesøster", men mest tryk på den længere første stavelse i naaja "måge". Tryksvage stavelser udtales ikke så utydeligt som i dansk.

Hæmmelyden g findes i dansk ('bug, bage'), men ikke som indlyd i trykstærk stavelse, og danskerne siger derfor ofte f.eks. Atua-kasliutit i stedet for Atuagalliutit. Grønlandsk p,t,k er ikke 'pustede' foran a,u, og de minder derfor meget om dansk ('hårdt') b,d,g i disse tilfælde. Foran i og i ordudlyd foran pause er de pustede omtrent som dansk p,t,k (dette er for t's vedkommende blevet omtalt som s-udlyd ovenfor).

Vokalernes udtale påvirkes (især) meget af den konsonant der kommer efter (i samme ord). Det er grunden til at vi skriver i,u med andre bogstaver (e,o) foran nr,q,r og r-indlyd. Der sker en tilsvarende forandring med a: arsaq - arsat "en bold - bolde", men her skifter man (tilfældigvis) ikke bogstav.

De ordudlydende konsonanter udelades i almindelig hurtig udtale hvor der ikke er pause mellem ordene. Også den sidste vokal (eller endnu mere) kan udelades, og en kort vokal (især i) mellem ustemte lyde kan selv blive ustemt eller helt falde bort: s(i)ku "stori", peqat(i)giit "forening". En kort, stemt hæmmelyd mellem 'beslægtede' ens vokaler falder ofte bort i udtalen: ua(ng)a "jeg", tikippu(g)ut "vi er kommet", aallaanna(r)araat "de plejede bare at rejse", aallara(r)angata "hver gang de rejste". r'et i disse eksempler er også faldet bort i retskrivningen, g'et og ng'et ikke.

8. Et par dialektforskelle

I nogle ord har g som nabo til u vekslen dialektalt med (v eller) ingenting: aavooq/aagooq "ederfugl", suluppaavaq/suluppaagaq (gammel retskrivning: /sulugpau(g)ak/) "rødfisk", uu(g)aq "fjord-torsk", pui(g)orpaa "glemmer det". rn og rm veksler i nogle ord med rng, særlig hyppigt i midtgrønlandske dialekter: Qoorngoq = Qoornoq.

I nordgrønlandsk dialekt erstatter man ts foran a,u med tt: aattaat "endelig". Og man erstatter mange af g'erne med ng - eller begge dele med en utydelig mellemting: ua(n)ga ti(n)guara "jeg har taget den". I sydgrønlandsk dialekt bliver mange u'er til i eller til en utydelig vokal: ila uagit noorliigatta tamanna aterterinnilgilarput "jamen vi fra Noorliit gør ikke sådan noget";

men overgangsslyden mellem u og efterfølgende anden vokal bevares: ini(v)it "mennesker", Qeqertarse(v)atsiaat "ret store øer, Fiske-næsset".

I Nordgrønland gør man et ord spørgende ved at forlænge dets sidste vokal: tassaa? "er det rigtigt?". Andre steder spørger man ofte med en faldende tonebevægelse på ordets 2 sidste stavelser: tassā. Høj tone følges iøvrigt gerne med tryk. Sammenligner vi med f.eks. fransk eller (britisk) engelsk må vi dog sige at der kun er ret små tonebevægelser i grønlandsk og dansk. (Men f.eks. Aasiaat-dialekt og østgrønlandsk har karakteristiske, ret livlige tonebevægelser.)

9. Ordklasser

Der er 3 hovedtyper af ord: nominer, verber og partikler. Nominer og verber består af en stamme og en endelse, partikler er stammer der bruges uden endelse. Stammer kan være sammensat af en stamme og et eller flere tilhæng. Alle tilhæng (undtagen ét) og endelser tilføjes efter (i skriften: på højre side af) stammen.

For eksempel består nominet (navneordet) angutikullassuaq af navnestammen angut "mand", de 2 nominale tilhæng -kullak "kraftig; klodset" og rsu(aq₂) "stor; meget" samt navneendelsen 0 (nul) for (3e,g). Navneordet amiinnarnik består af navnestammen ameq "skind", det nominale tilhæng innaq₂ "kun; udelukkende", og navneendelsen nik (3f,nik). atortoq består af verbalstammen atoq^(v) "bruge(s)" og enten verbalendelsen ^vśoq (part,3e) eller tilhængen ^aśoq "som ..." (der danner verbalstammer til navnestammer) med navneendelsen 0 (3e,g). I sætningen angutikullassuaq amiinnarnik atortoq nikallungaqaluni ingerlavoq er ordet brugt som nomen (beskriver led til angutikullassuaq), så vi har det sidste. nikallungaqaluni er sammensat af verbalstammen nikalloq^v "blive nedslået", de (uomdannende) verbale tilhæng ^v-nga^v "stadig ..." og ^w-qi₂^w "meget", og verbalendelsen ^vlluni (cont,3e). ingerlavoq er verbalstammen ingerla^v "bevæge sig afsted" med verbalendelsen ^vvoq (ind,3e). (Tegnene og de nye begreber vil blive forklaret senere.)

soorlu () "ligesom" og tassa () "det er" er eksempler på partikler. tassa er dannet af nominalstammen (pegestammen) ss, det foranstillede, uomdannende tilhæng ta(k) (føjtes kun til pegestammer), og tilhængen a// der omdanner pegestammer til partikler. soorlu er måske oprindeligt dannet af partiklen sooq "hvorfor" og den vedføjede partikel lu "og", men kombinationen har her fået

den særlige betydning "ligesom" og må regnes for en særlig partikel.

10. Sammensatte ord

Endelserne afslutter ordene, og partiklerne er afsluttede ord. Men nogle ord er sammensat af flere. Avannarlernukarpoq er sammensat af Avannarlernut (3f, nut) "til Avannarliit" og det vedføjede ord -karpoq (ind, 3e) "går"; verbalstammen -kaq^V bruges kun føjet efter endelse for nut-fald med rumlig betydning. Tilhænet -liaq^V "rejse til ..." kan føjes til navneord med endelse a(t) (3e, 3o, g): akialiarpoq "tager over til den anden side", Qallunaatnunaaliarpoq "rejser til Danmark". Og der findes en række partikler der kun bruges vedføjet andre ord: ajornaqaarli! Der er også nogle ord der både kan bruges frit og vedføjet, afhængigt af sammenhængen: suunuku "hvad er det for nogen?". Og endelig kan 2 ord høre så nær sammen at man skriver dem i ét selvom der ikke er tale om egentlig vedføjning: Qallunaa(t-)nunaat "Danskerland = Danmark". Når vi analyserer de sammensatte ord i deres dele er det praktisk at skrive '.' imellem orddele (stammer, tilhæng, endelser) og ':' imellem ord: avannaq.lleq₂.nut:-kaq^V.^Vvoq (3f, nut) (ind, 3e), qallunaaq.(i)t:nuna.at:-liaq^V.^Vvoq (3f,)(3e, 3of, g)(ind, 3e), ajornaqaq:li (ind, 3e)( ), suut:uku (3f,)(3f,). Der skrives ikke mellemrum efter disse tegn, og de kan derfor ikke forveksles med punktum og kolon.

Der er nogle tilfælde hvor ord ikke er stillet sammen efter de sædvanlige grønlandske grammatiske regler (som omtales senere), og det bedste vi så kan gøre er at opfatte dem som en blok, som grammatisk set ét ord. Eksempler: arfineq marluk (3f,) "syv", arfineq marlungulerpoq "(klokken) er lige ved syv"; Paavia Petersenip (3e, a) taalliaa "Paavia Petersens digt"; iffia'qaqortumik (3e, nik) "(med) franskbrød"; ullo'qeqqarpoq "holder middag", ulloqeqqasiorpoq "spiser middag" (vedføjet :sioq^V); tuttup neqitorpoq (af afhængeforbindelsen tuttup neqaa "rensdyrkød") "spiser rensdyrkød"; illuatungeqarpoq (af illu.at:tungi₂.a, gammelt for illu.ata:tungi₂.a (3e, 3o, a)(3e, 3oe, g) "(dens) anden side") "(sagen) har flere sider"; Kunuup kigaatsumik nukki artuleriartorlugu, kiisaluunniit seeqqumiartillugu orlutinneq artulerpaa "langsomt blev Kunuk ude af stand til at klare sin lillebror, og til sidst kunne han ikke engang vælte ham når han lå på knæ"; silap alianaannera asiutikkumanngitsutut illugu "som om de ikke ønskede at lade det gode vejr gå til spilde". I de 3 sidste eksempler

finder vi de nye uomdannende tilhæng atungi₂ " _-side; _-retning" (mest til ufuldstændige navnestammer), ^Wne₂q artoq^W "kan ikke ..." (^Wne₂q ajoq^W "ikke godt; aldrig" er almindeligere), og ^Wśutut i₂k₂^W "ligesom ...".

Eksempler på tidsangivelser o.l. dannet efter dansk grammatik: nalunaaqutaq 4 eqqaani "omkring ved klokken 4", arfineq pingasut qeqqa "(klokken) halv otte", ukioq 1909-10 tikillugu "indtil vinteren 1909-10", 18. september Nuummut tikilerpugut "den 18. september ankom vi til Nuuk"; ateqaraluarpoq Leopoldus, kisianni taasarpaat 'Timi' "han hed egentlig Leopoldus, men man kaldte ham 'Timi'". De bruges åbenbart som navneord i ental (uden person₂) eller som partikler.

11. Låneord

Man låner ikke sjældent navnestammer fra dansk. Hvis stammen ender på en konsonant der ikke er k må man i reglen tilføje en hjælpevokal i: lastbili, Haanseerakasik ("sølle lille Hans"). Navne har dog ikke altid hjælpevokal når de kun har endelsen 0 (3e,g): ateqaraluarpoq Leopoldus(imik).

Undertiden kan man danne verbalstammer af lånte navnestammer ved at tilføje yderligere et q: lastbilerpoq "kører lastbil". Man kan også undertiden låne danske verber i nutidsform (på -r) som verbalstammer på -q: bestillerpaa, men det undgås helst i omhyggeligt sprog. Sprogfattige grønlændere kan også låne f.eks. danske adverbier: omvendt - ee killormut; og de siger uafladelig ee "øh" eller inaa(ttoq) "jeg mener ..." medens de leder efter ord.

Eksempler på lån med omdannelse af en udlydende konsonant: nuut "node; gramfonplade", Siimuut. Lånte navne på -t (fra navne på -n) er ejendommelige ved at t'et ikke hører til stammen: Siimuup (3e,a) (ikke Siimuutip) "Simons". tyskeq, franskeq er snarere tyski, franski med tilføjet entals-q (17). Tegn behandles på samme måde som lånte navnestammer, men man skriver gerne bindestreg mellem tegnet og det der er tilføjet: 20-t "tyve", EF--imi "i EF", x-leruk "sæt x ved den".

12. Endelsernes indhold

Ordenes indbyrdes rækkefølge i sætningen, og overensstemmelser (kongruenser) mellem deres endelser, viser hvilke forbindelser ordene indgår med hinanden i sætningen. I de følgende kapitler ser vi først på endelserne (og stammerne og tilhængene), derefter på de forskellige forbindelsestyper og deres krav til ordstilling

og kongruens.

Nominer har altid endelse for fald, som kan have op til 8 forskellige værdier: grundfald, afhængefald, ni-, gut-, nit-, nut-, nik- og tut-fald. De 2 første kaldes absolutfald, de andre kaldes relativfald. Næsten alle nominer har tillige endelse for $person_e$ (egen person), og de fleste nominalstammer (navnestammer) kan yderligere have endelse for $person_a$ (afhængig person): (fald), ($person_e$,fald) eller ($person_e$, $person_a$,fald).

person er sammensat af 3 komponenter: per s/o n; her kan per. være 1., 2. eller 3., s/o (= henvisning) kan være subjektiv eller objektiv, og n (numerus = tal) kan være ental eller flertal (eller undertiden dualis = to-tal, se nedenfor). Der forekommer op til 8 forskellige værdier af person, normalt: 1e,1f,2e,2f,3se,3sf,3oe,3of. Når per. er 1. eller 2. er der i reglen ikke forskel mellem endelserne for s og for o, og så skriver vi ikke noget s eller o. (Ord som namminneq (sf,) "de selv", immitsinnut (lsf, nut) "(vi) imod hinanden" har ingen tilsvarende objektiv form.) Også andre komponenter i nogle endelser kan være uspecificerede på denne måde, og så skriver vi heller ikke dem i endelsernes indholdsparenteser - hvor vi dog lader kommaerne stå for at vise at ordet stadig har endelse for den pågældende komponent. For eksempel hedder navneord i flertal uden $person_a$ det samme i grundfald og afhængefald: inuit (3f,) "mennesker". Når fald er uspecificeret vil vi underforstå at det er absolutfald; relativfald er nemlig altid specificeret: inunni (3f,ni) "hos mennesker".

1e er den der taler ("jeg"), 2e er den der tales til ("du"), 3e er en tredje der omtales ("han, hun, den, det"). 1f er en forsamling af mig og en eller flere andre ("vi"), 2f er en forsamling af dig og en eller flere andre ("i") hvor jeg ikke er med, 3f er blot en forsamling af 2 eller flere ("de") hvor hverken du eller jeg er med. o-endelse (objektiv personendelse) ved et ord viser hen til noget der ikke omfatter subjektet for ordets overled (dette begreb forklares senere). En personendelse der svarer til 'ubestemt person' ("man; der") eller til en person udenfor sætningen kongruerer derfor normalt med 3o: ajornaqaarli (ind,3e) (); Tunua (3e,(3oe,)g) "(dets = landets) bagside = Østgrønland".

n kunne i gamle dage også være to-tal (dualis), og der er endnu nogle rester af denne særlige form for flertal tilbage. marluk (3f,) "to" er oprindeligt stammen marloq med endelse k (3d,), og man erstatter det somme tider med flertalsformen marlut. Jvf. og-

så: Pilissiillakasik aalalluangaarami soorlu marloq! "P. bevægede sig så hurtigt at hun var ligesom dobbelt!". For klokkeslet bruger man både marlumut (3e,nut) og marlunut (3f,nut) "(klokken) to", men ellers hedder det f.eks. marlunnut avillugu "dele den i to" - enten marloq med endelse for (3d,nut) eller 'stammen' marluk med endelse for (3f,nut). Endvidere: oqaatsit marluit (3f,) "to (sæt af ord =) sprog".

Verberne har altid endelse for måde og for person_s (subjekt person). Nogle verber har desuden endelse for person_o (objekt person): (måde, person_s) eller (måde, person_s, person_o). måde kan have op til 8 forskellige værdier: indicativ (fremsettemåde, oqaluinnarniut), interrogativ (spørgemåde, apersuiniut), imperativ (bydemåde, inatsiniut), optativ (ønskemåde, kissarniut); contemporativ (ledsagemåde, aappiuttartoq), causativ (fortids afhængemåde, pisimasorsiuut), conditionalis (fremtids afhængemåde, pissanersorsiuut), participium (intransitiv og transitiv navnemåde, taggisaasaq). De 4 første kaldes over-måder (oqaluutit annerit), de 4 sidste (med 4 bogstaver i deres forkortelse) kaldes under-måder. person kan have de værdier som er omtalt ovenfor.

Partiklerne har ingen endelse, eller endelse for ingenting: (). Mange ord kan dog have tilordnet led som kongruerer med dem medens de ikke selv kongruerer med det ord som de (derfor) er partikelled til: ullut ((3f,)) arlalissuit (3f,) Timi nikallungaqaq "i mange dage var Timi meget nedslået". Partikler er oprindeligt ofte ord med endelse for en person udenfor sætningen: (uki-up matuma) siorna siune₂q.a ((3e,3oe,g)) "(dette års) foregående = sidste år", siornaak siorna.-q.ak ((3e,3od,g)) "deres (dette års og sidste års) foregående = forrige år".

Endelsen ^wgaanni ((part,3of,3o,ni)) er vanskelig at placere; danner den et relativled (nomen), et underled (verbum) eller et partikelled? Ordet har ubestemt subjekt, og dets eventuelle objekt kan ikke omfatte hovedleddets subjekt. Eksempler: tamannali tunngavittut isigissagaanni Amos Amondsenip taasaa 'kisiannertaqarpoq' "men hvis dette skal betragtes som grundlag er der nogle 'men'er' ved det Amos Amondsen sagde"; allagartannguaq nassiussi-niassagaanni allagassaq "en lille seddel som skal udfyldes når man vil sende noget" (ordbogens forklaring af "adressekort"); sulli paallugu Kunuk isumataarpoq: immaqaana qasunnginninni kivinni-araluaraanni "medens Kunuk endnu kæmpede med ham fik han en idé: hvad om man prøvede at løfte ham medens man (jeg) endnu har kræfter".

13. Personæ

Vi vil sige at navnestammer og verbalstammer har personæ: egen, afhængig, subjekt, objekt. Verbalstammer, verbalendelser og tilhæng der føjes til verbalstammer mærkes med hævede små bogstaver. ^v betyder 1 persona (subjekt), ^{vv} betyder 2 personæ (subjekt og objekt), og ^w betyder 1 eller 2 personæ. Ved omdannende tilhæng anvendes alfabetets første bogstaver (og u for ubestemt person) til at identificere personæ: atortoq ^(v)v^asoq(AB).0 - subjekt (a) svarer til egen (A) "som gælder, bruges"; ajornaqaaq ajoq^{v(v)}.ub^anaq^b.^w-qi₂^w.^vvoq - subjektet er blevet ubestemt (u) og undertrykt, objektet (b) er blevet subjekt "det er svært at gøre noget ved"; ajugaavoq ajoq^{v(v)}.ba^a-gaaq(AB).u^a.^vvoq "sejrer" - subjektet (b, der ikke kan overvinde a) er blevet til afhængig (B) og undertrykt, objektet (a) er blevet til egen (A) som igen svarer til det nye subjekt (a, som ikke kan overvindes); (C-p) arnaataa arnaq.(AB)ut AC .a - afhængig (B, som har A til mor: arnaa "hans mor") er blevet erstattet med en anden afhængig (C, som har A til sin pige). Vi vil skrive tilhængene: ^asoq, ^{ba}-gaaq, u^a, ut AC, med (AB) underforstået hvor der ikke står noget. Der er nemlig kun få tilhæng som ikke har personæ på begge sider - d.v.s. som føjes til (og danner) andet end navnestammer og verbalstammer.

Der er 2 typer af de stammer der kan have både 1 og 2 verbale personæ. ajoq^{v(v)} og atoq^(v)v er eksempler på de 2 typer: ajorpaq (.^{vv}vaa (ind,3e,3e)) "magter det ikke; kan ikke klare det", ajorpoq (.^vvoq (ind,3e)) "duer ikke; kan ikke (noget)" (objektet undertrykt); atorpaq "bruger den", atorpoq "bruges; gælder" (subjektet undertrykt, det tidligere objekt er blevet subjekt). I vores eksempel (angutikullassuaq) amiinnarnik atortoq "som bruger udelukkende skind" er det forøvrigt objektet der er undertrykt; det kan lade sig gøre fordi atortoq her har et relativled (amiinnarnik) i nik-fald - som netop er hvad et objektled bliver til (25) når objektet undertrykkes i hovedledet. Omvendt er der et tilhæng ^a(-)₂^(c)a, ^a(-)₂^{ab} der kan føjes til visse verbalstammer og indføre de modsatte forandringer, se kapitel 31.

Stammerne bliver i reglen meget pænt indenfor én hovedklasse; så godt som alle tilfælde af 'både verbalstamme og navnestamme' kan forklares ved hjælp af tilhængen ^{-k}₂^(c)b, o^(c)b eller biformen ^ao af ^asoq (31). En række tilhæng derimod er både uomdannende verbale og uomdannende nominale, i reglen med mulighed for 2 personæ i begge tilfælde: kalaalivik "en ublandet grønlander", nu-

nguippai "bruger dem allesammen" (-vik, ^W-vik^W "rigtig; fuldstændig(t)"). Vi vil kalde dem universelle tilhæng.

Nogle af navnestammernes tilhæng og endelser kan også føjes til andre nominalstammer, samt til visse nominer og partikler (u^a undertiden også til verber). Stammer og ord der ender på vokal 'laves til navnestammer' ved at man tilføjer et q, og ord der ender på t 'fortolkes' som stammer på q. nulia (3e,3oe,g) "hans kone" bliver til navnestammen nuliaq "kone", f.eks. i nuliarpoq (.0^(c)b.v⁴voq) "gifter sig; parres" (jvf. behandlingen af låneord). Andre eksempler: kalaaleq ullumernisaq ullumi.-q.nisaq "en grønlander af idag", sorleq su.-q.lleq₂.0 "hvilken", siumorpaq siumut.-q.0^(c)b.vv⁴vaa "møder det", assorsuaq assut.-q.rsu(aq₂) "vældig meget". (I ullormusiaq "dagpenge", tamalaasivik "pulterkammer" er dog ullormut ((3e,)nut) "pr. dag", tamalaat (3f,) "forskelligt" behandlet som stammer på t (./-l/iaq AC , ./-l/i-vik CB).) q-udlyden forstærkes bort uden konsonantforlængelse: Siumumi Siumut.mi "i Siumut", maannakkumut "indtil nu". Tilhænge mio(q) CD "som bor (i) _" føjes til visse vokaludlydende ord uden først at give dem q-udlyd: Avannaamioq avannaq.a:mioq.0 (3e, 3oe,g)(3e,g) "Nordgrønlander", tassanimiut tass.ani:mioq.(i)t (ni)(3f,) "de derboende"; Kinamiut (3e,g)(3f,) "Kinas beboere", kiinamiut (3f,) "kinesere". Nogle universelle tilhæng kan stå vedføjet som beskriverled (navneord): imminuinnarmut (se,nut)(3e, nut) "kun til sig selv", kikkorpiaat (3f,)(3f,) "præcis hvilke?"; og som partikel: ilinnuinnaq (2e,nut)( ) "for dig alene". innaq₂, ^Winnaq^W.^a0 danner også partikler (adverbier): maangaannaq (af pegeordet maanga (nut) "herhen") "planløst", ikerinnaq "frit i luften", arpaannaq "i løb".

Der er mange (andre) tilfælde hvor en sammensætning af 2 eller 3 tilhæng (eller af en stamme og et tilhæng, eller af ord og vedføjet stamme) har fået ændret grammatik så at vi må regne dem for et nyt tilhæng (en ny stamme). Vi vil kalde det en kombination. Vi har tidligere set et par eksempler på kombinationer: partiklen soorlu, tilhængene ^Wśutut i₂k₂^W, ^Wne₂q ajoq^W. Andre findes i ordbogen. Der kan være overlappning mellem sammensætningens og kombinationens anvendelsesområder: tassami upernalerpoq, suullu tamar-mik nutaanngulersutut ipput "for det var blevet forår, og alting var ved at blive som nyt" - samme betydning hvadenten vi opfatter det understregede som ^aśoq.tut (3,tut) i₂k₂^V (relativforbindelse) eller som kombinationen ^Wśutut i₂k₂^W.

14. Sammenføjningsregler

Endelser og tilhæng anvendes så meget i grønlandsk at det ikke kan betale sig at lære bøjningsskemaer og eksempelrækker udenad, det er lettere - og mere tilfredsstillende - at lære de almindelige regler for lydændringerne ved ordopbygningen. Disse regler er samlet på de følgende sider. Derved bliver et stort og lidet spændende område af grammatikken gjort færdigt på den hurtigste og mest overskuelige måde. Situationen i det følgende er at vi er ved at føje et tilhæng eller en endelse til en stamme - eller undertiden en vedføjet stamme til et ord.

- foran tilhæng eller endelse sletter en udlydende konsonant i stammen: inoqarpoq inuk.-qaq^u.^vvoq "der er mennesker". En stammeudlydende konsonant forsvinder i reglen foran vokal (eller der sker andre ting, se nedenfor), så der skriver vi ikke - : inua inuk.a "dens beboer", inuit inuk.(i)t "mennesker". Stammer der ender på t (eller l) tilføjer et beskyttende i₂ i de tilfælde hvor en udlydende konsonant ellers forsvinder, samt undertiden i andre tilfælde: angutikullassuaq angut.-kullak.rsu(aq₂).0, qulaa-ni qul.ani "ovenfor det", angutip angut.(u)p "mandens", angutivit = anguppit angut.vit (3e,2e,a) "din fars". Tilhængsindlydende /-l/ bliver med t gerne til s: kaffiisivik kaffi.ut AC ./-l/i-vik DC "kaffedåse".

-- foran tilhæng har samme værdi som -, men det forlænger desuden den sidste vokal i stammen: umiarsuaartorpoq umiarsu(aq₂) .--rtoq^c.^vvoq "råber: skiiib!", anguteeraq angut.--raq "en lille mand".

(i) og (u) i endelserne (i)t og (u)p forsvinder efter vokal: illut illu.(i)t "huse", tallip taleq.(u)p "armens" (q forstærket bort); inuit, angutip ovenfor. Disse vokaler er indskudt for at undgå lang konsonant i ordudlyd. (aq) i stammeudlyd forsvinder foran vokal: umiarsuit umiarsu(aq₂).(i)t "skibe", illunnguup illunngu(aq).(u)p "det lille hus". (Undtagelser forekommer, i vores tekststykke f.eks. Noorliit illorsuaat (.at (3e,3of,g)).) Udlydende (n) i nogle endelseskomponenter og i en pegestamme viser sig kun foran n: nunatsinni (3,lf,ni), nunatsitut (3,lf,tut). // i tilhæng og i en endelse omtales under forstærkning (15).

Indlydende ġ, ĵ, ś, v̄ i tilhæng og endelser bliver til de tilsvarende lukkelyde (ĵ til k) efter konsonant. ġ, ĵ (og -g) bliver dog med stammeudlydende q til r: atortoq atoq^w.^asoq.0, tikikkami tikik₂^{v(v)}.^vġami "da han kom", atorunnaarpoq atoq^(v)^v.^wjunnaeq^w.^vvoq "gælder ikke mere", ajoraa ajoq^{v(v)}.^a-gi₂(c)^a.^{vv}vaa "synes

ikke om det". $\bar{g}$ bliver ikke til $-r$ efter q : $ajugaavoq\ ajoj^{v(v)}$
 $\cdot^{ba}\bar{g}aq.u^a.v\acute{v}oq$.

Kort t foran vokal bliver gerne til s efter i_1 : $nalunngisaaq$
 $nalu^{vv.w}\bar{w}nngik_2^w\cdot^{ba}\bar{t}aq.O$ "velkendt", $aallaasit\ aallaq^{v.a}oi^{ca}$
 $\cdot^{b(c)}/u/t.(i)t$ $aalla.i.ti.t$ "dit gevær". Langt t kan også blive
til s , men meget sjældnere: $peersitaasoq\ pee^{v(v)}\cdot^a\bar{t}i_2k_2^{(b)a}$
 $\cdot^{ba}\bar{t}aq.u^a\cdot^a\acute{s}oq.O$ "som er blevet smidt ud". Reglen er i det hele
taget i opløsning.

c i tilhængsindlyd (og i et mådetegn) betegner kort ts : $ar-$
 $riitsoralannguamik\ arriik_2^{v.a}coq.\bar{r}alak.\bar{w}nngu(aq).mik$.

q_2 og q i slutningen af navnestammer (og i et mådetegn) og O
eller S, G, R, F foran stammens sidste vokalbogstav omtales allesam-
men under forstærkning (15). q_1 er det almindelige q , k_1 det al-
mindelige k , i_1 det almindelige i .

Udlydende k_2 i visse verbalstammer betegner at de tager be-
stemte biformer af nogle tilhæng der efter vokal normalt begynder
med s, t : $peersitaasoq$, $nalunngisaaq$ ovenfor ($\cdot^{ba}saq$ etc.), $uperna-$
 $laap\ nutaanngortitsinera\ nutaanngorti_2k_2^w\cdot^{ab}ci^a.(u)^b/ne_2/q.a$
"det første forårs fornyelse ($\cdot^{ab}si^a$ etc.).

Udlydende i_2 i navnestammer bliver til a foran vokal: $angutaa$
 $angut.a$ "hans far", $nipaavoq\ nipi_2.u^a.v\acute{v}oq$ "er (en) lyd". I gamle
dage kunne dette også ske hvis i_2 var beskyttet af en udlydende
konsonant: $nattoralaaq\ nattorali_2k.aq$ "ørneunge". Udlydende i_2 i
nogle verbalstammer (efter g, r eller i tilhængen $\bar{w}-qi_2^w$) sluger
en konsonant i visse mådetegn (20) medens det selv bliver til a :
 $nikallungaqaaluni\ nikallungaqi_2^{v.v}lluni$ (cont, 3e). (Endnu et til-
fælde af vekslen med a omtales i næste kapitel.) $ajoraa=ajoriyaa$.

Udlydende $i = i_2$ i nogle verbalstammer kan også bare forsvinde
(mere sporadisk) foran visse tilhæng der begynder med l, n, s, t
(tungespidslyd): $qinneq = qipineq$ "skruegang", $qissaaq = qipisaaq$
"snoet", $ima\ atsigaaq = ima\ angitigaaq$ "er så stor ..." (men $qi-$
 $pivaa$, $angilluni$), $mamarsarpoq\ mamaq^{v.a}\bar{g}i_2^{(b)a}\cdot^{ba}saq.O^{(c)b}.v\acute{v}oq$
(?) "nyder noget lækkert" ($mamaraa$ eller $mamarivaa$). Også hvis i_2
var beskyttet af en udlydende konsonant der er forsvundet: $qat-$
 $serpaa = qamiterpaa\ qami_2k^{v.a}(-)k_2^{(c)a}\cdot^w\bar{t}eq^{w.vv}\acute{v}aa$ "slukker den
(brand)".

i_2 mellem konsonanter i stammeudlyd bevarer den stammeudlyden-
de konsonant foran vokal ($Ci_2C.V$, $C =$ konsonant, $V =$ vokal). i_2
kan forsvinde hvis de 2 omgivende konsonanter kan forenes; men
hvis de frastøder hinanden bliver i_2 stående og den udlydende
konsonant (k, q) bliver afsvækket til den tilsvarende hæmmelyd

(g,r), k dog ofte til ng - og hvis konsonanterne nu er forenelige kan i_2 falde bort. i_2 falder ikke bort hvis konsonanten foran det i forvejen er lang: ernerit $erne_2q.(i)t$ "din søn". g, k, ng forekommer jo ikke med r-indlyd, og i_2 falder derfor heller ikke bort når der ville opstå en sådan 'lyd' ved foreningen⁽¹⁶⁾ af konsonanterne: karra kange $_2q.a$ "(dets) næs" (q bliver først afsvækket til r). Endelig ser det også ud til at man undgår et sammenstød kq, kr inde i ord: tikerup tike $_2q.(u)p$ "pegefingerens", tikia tikeq.a "hans pegefinger". Eksempler: aqqa ate $_2q.a$ "hans navn" (men atera ate $_2q.-ga$ "mit navn"), ersippoq ise $_2q$ ^(v)v.v.ik $_2$ v.v.óq "er klart synlig". kami $_2k.(u)p$ bliver til: kammup (kam(i_2)kup) eller kangup (kam(i_2)ngup) eller kamiip = kamiup (kamik.up). Der sker ikke q-forstærkning (15) i disse stammer: Kangermi "i Kangeq", ernerit.

Endelsen /-n/i (3e,3se,g) og (sjældnere) tilhængene der begynder med /-l/i^(c)b kan have en biform i^(w) der føjes til sådanne stammer med bortfald af i_2 : ilerfiorpoq ilive $_2q./-l/ioq$ ^{c(b)}.v.óq "laver en grav", aqqi ate $_2q./-n/i$ "sit navn". Men man kan også have forstærkning (med bortfald af stammens sidste vokal): atsi-orpoq ate $_2q./-l/ioq$ ^{c(d)}.v.óq "skriver under", eller formerne kan fortolkes på begge måder: iffiaq ivi $_2k./-l/iaq$ AC "brød", erni $erne_2q./-n/i$ "sin søn".

i_2 -reglerne er iøvrigt i opløsning ligesom reglerne for forstærkning m.fl.; man 'glemmer' reglerne, lærer de almindeligste former udenad og konstruerer andre efter enklere regler. pigivara vinder frem på bekostning af pigaara pigi $_2$ ^{vv}.v.v.ára "jeg ejer den", naakka på bekostning af nassakka naSa $_2q.-kka$ "min mave"; nipa $qanngilaq$ = nipe $qanngilaq$ nipi $_2.-qaq$ ^b.w.-nngik $_2$ ^w.v.-laq "er stum" er ikke dannet ved regel men ved afsmitning fra f.eks. nipaa "dens lyd". Man har glemt hvorfor t'et er blevet til s i kaffiisivik kaffi.ut AC ./-l/ivik DC , og så har man måske ladet u'et blive til i som en forklaring.

Ordudlydende konsonant foran vokal i vedføjte stamme bliver normalt til den tilsvarende nasal, q dog hos de fleste til r (i stedet for kort nr): Juunamaasiinuna = Juunap-aasiit-una "det er som sædvanlig ham Juunas", soor(ng)una = sooq-una "naturligvis; hvorfor er det at ...". (For 200 år siden skete dette også hyppigt ved ordmelletrum.) Hvordan navnestammernes tilhæng føjes til ord er omtalt tidligere (13). Når der ikke er egentlig vedføjning forsvinder den udlydende konsonant - ligesom i almindelig hurtig udtale når der ikke er pause mellem ordene: Qallunaa(t-)nunaat

"Danmark", ualimanna ualeq:manna ((3e,g))(3e,g) "i eftermiddag", qanuik qanoq: $i_2k_2^v$.^a0 "hvordan går det?". Man plejer at skrive mellemrum foran $i_2k_2^v$ når det foregående ord ender på konsonant; når det ender på vokal sker der vokalforening (16) og man skriver naturligvis ikke mellemrum: taamaappoq taama: $i_2k_2^v$.^vvoq "sådan er det". I f.eks. ila-ila "javist" sker der ikke vokalforening.

Pegestammernes udlydende konsonanter bevares uforandret foran de vokalindlydende endelser: ikunga ik.unga (nut) "derhen".

15. Forstærkning

I mange tilfælde sker der forstærkning af stammen, bestående i at der (normalt) kommer til at stå en lang konsonant foran stammens sidste vokalbogstav samtidig med at der forsvinder noget ved sammenføjningsgrænsen. En evt. udlydende konsonant i stammen forsvinder altid.

Navnestammer der ender på q_1 forstærkes (når den sidste vokal ikke er i_2) af endelserne (i)t (3f,) (eller (3e,2e,g)) og (u)p (3e,a) samt af alle de endelser der indeholder disse som første komponent: amminik ameq.nik (3f,nik) "med skind". De eneste navneendelser der ikke q-forstærker er 0 (3e,g), -ga (3e,le,g), dem der begynder med r-indlydende konsonant og dem der begynder med (fast) vokal: amia ameq.a "dens hud". Stammer der ender på q_2 har ikke q-forstærkning: Noorliit noorleq₂.(i)t, amiinnarnik (3f, nik). Indeks _q betegner at stammen q-forstærkes selvom den ikke ender på q: isummat isuma_q.(i)t "tanker", ammassat ammassak_q .(i)t . Der er en stærk tendens til at lade sådanne stammer få q-udlyd: isumaq taanna "den idé".

Der findes nogle tilhæng som har kortere biformer der føjes til en forstærket stamme: nerrivik neri^{v(v)}.^u/v/vik "spisebord, bord". (Det der mangler i de kortere former skrives mellem skråstreger.) Hvis der er forsvundet en vokal i tilhængen bliver et i_2 som sidste vokal i stammen til a: qittapput qiti₂k^v.^a/u/t^{a(c)} .^vpput "de danser (mange) sammen", nippappoq = nipinippoq nipi₂ ./ni₂/k^b.^vvoq "giver lyd", qippaq = qipineq = qinneq "skruegang".

De korte former af endelsen /-n/i (3e,3se,g) og af tilhængskombinationerne der begynder med /-l/i^(c)^b sluger også stammens sidste vokalbogstav: siunissi (eqqarsaatigaa) siunissaq./-n/i "(tænker på) sin fremtid", matserpaa matu./-l/eq^(c)^b.^{vv}vaa "sætter dør i det". Disse /-l/-indlydende tilhæng kan også undertiden føjes til verbalstammer: tutsiuppoq tusaq^{v(v)}.^{ab}/-l/iut^b.^vvoq "rygtes". (Friere som kombinationen ^w-leq^w: tikilerput "nu kommer

de".) Vi kan ikke se hvad der er faldet bort efter pegestammernes partikeldannende tilhæng a// - måske nna som i maanna "nu", imanna(k) "således"?

En lang konsonant foran stammens sidste vokalbogstav forandres ikke ved forstærkningen: arsat arsaq.(i)t "bolde", ammassat. En kort konsonant forlænges, men g,r,s bliver normalt til de tilsvarende lange lukkelyde, j til ts: nutsat nujaq.(i)t "hår", meeqqat meeraq.(i)t "børn". Det s der i Kleinschmidts retskrivning blev skrevet ss (ś efter vokal bliver til et sådant s) forandres normalt ikke ved forstærkningen: aasivik aas0aq./-l/ivik CB "somerplads". Vi skriver stammen med et 0 efter kort konsonant der ikke forandres. I nogle stammer opstår der en konsonant 'af ingenting' ved forstærkningen: nukappissat nukappiSaq.(i)t "ungkarle". Vi skriver i disse tilfælde stammen med et tilsvarende stort konsonantbogstav (S,G,R,F) på denne plads. S (foran a) er det almindeligste i navnestammer, især efter i. Der er også nogle stammer hvor ingenting bliver til ingenting: illunnguami illunngu(aq) .mi "i det lille hus". g,r i stammer der skrives med kun 2 vokalbogstaver bliver ikke til lukkelyde: kigga kig.a// "derude", ner-rivik. Andre undtagelser findes kun i enkelte stammer eller ved enkelte tilhæng: pingasut pingajoq.(i)t "tre", qaannat "kajakker", massa ma(n).a// "selvom", kiassarippoq kiata./rik^b.^vvoq "er bredskuldret". I en fast frase som tarrup ataani taaq.(u)p "under mørket" er en anden gammel forstærkning bevaret; der er åbenbart opstået en lang hæmmelyd som compensation for at udlydende aq er forsvundet. Konsonantforlængelse ved q-forstærkningen er ved at 'gå i glemmebogen', sidst ved de almindeligste endelser: pujut = putsut "tågeskyer", allunassat = allunaat "remme".

16.Forening

Når 2 lige kraftige konsonanter kommer til at stå ved siden af hinanden forenes de til en lang udgave af den sidste konsonant. Men nasaler og hæmmelyde er kraftigere end lukkelyde, så hvis derfor en af de 2 konsonanter er en nasal/hæmmelyd og den anden en lukkelyd, så får vi en lang udgave af nasalen/hæmmelyden - uanset de 2 lydes oprindelige rækkefølge (eksempler i det foregående). t bliver dog med foranstående nasal/hæmmelyd til langt t som om det selv var en hæmmelyd: qutsippoq qul.cik^b.^vvoq "er tilvejs", ima atsigaaq = ima angitigaaq. Den resulterende lange konsonant får r-indlyd hvis en af de indgående konsonanter var r eller q eller hvis den første af dem havde r-indlyd. Derimod ikke

	.a	.i	.u
a	aa	aa,ai	aa
i	i-a	ii	i-u (ii)
u	u-a	u-i	uu

	.a	.i	.u
aa	aa,aa-va,aa-ja	aa,ai,aa-vi,aa-ji	aa,aa-ju
ii	ii-a	ii,ii-vi	ii-u
uu	uu-a	uu-a	uu,uu-ju

hvis kun den sidste af dem har r-indlyd: angutikullassuaq angutikullak.rsu(aq₂).O, qullarpoq qul.rpaq^{(c)b}.v^vvoq "stiger tilvejr". mq og nq kan dialektalt blive til rng i nogle ord: kalaalimerngit kalaaleq.-mine₂q.(i)t "grønlandsk mad".

Svarende til reglerne for hvornår i₂ mellem konsonanter kan falde bort (14) gælder der nogle almindelige formregler: næsten ingen stammer ender på lang konsonant; indlydende g,k,ng,q,r i endelser og tilhæng har næsten altid - foran sig.

Opståede grupper af vokaler forenes fra venstre. En kort vokal bliver med en efterfølgende kort vokal til det der er vist i det øverste skema til venstre ('-' betegner stavelsesgrænse). 2 ens vokaler bliver altså til én lang, og a forenes med efterfølgende i,u til langt a (med ordudlydende i til ai). Nogle undtagelser omtales nedenfor. Undertiden bliver i.u til ii: kamiip = kamiup "støvlens".

En lang vokal bliver med en efterfølgende kort til: (skema). I nogle tilfælde sker der altså videre forening (ai kun i ordudlyd), i andre indsættes der en konsonant for at undgå forening. Gruppen aia bliver til aa-ja: nujaajarpaa nujaq.iaq^{(c)b}.v^vvaa "klipper ham"; men ellers anvendes formerne aa-ja, aa-ji normalt kun når der er en ordgrænse efter det lange a: aajanna aa:av.na "der (i nord) er den", igalaava igalaaq.a "dets vindue". Man kan ikke anbringe adskillende v inde i en sammensat endelse eller i noget hvis sammensætning er uklar: pigivaat = pigaat pigi₂^v.v^vvaat piga.aat "de ejer den", ikke pigaavat; unajaasiit = unaasiit una:aasiit "der er den igen", ikke unaavasiit. Enstavelsesformerne er i reglen ordbogsformer, når man danner ordene påny bruger man gerne formerne med adskillende v,j. sjældnere

Valgfrihed mellem 2 måder at tilføje et tilhæng (/ en endelse) kan også være udnyttet til at give 2 stammer (ord) lidt forskellig betydning. Den længste form er gerne dannet ved de enkleste eller almindeligste regler, og dens betydning er summen af de indgående elementers betydninger. Den korte form har foretaget springet i betydning, den er en kombination.

Det forekommer i nogle ord at en konsonant eller vokal forsvinder eller bliver kort (arsuppaa = aqassuppaa "holder af ham"), men almindelige regler kan ikke gives. Der kan også ske blanding af 2 lyde: ^w-nngik₂^w af ^(u)b_{ne}₂q.ik₂^b, kangujarpoq = kangi(y)arpoq "går længere ind". De omtales i ordbogen.

Den gamle retskrivning (Kleinschmidts retskrivning) er kendetegnet ved nogle særlige tegn og ved at den ikke har gennemført

	(3e,	(3f,
g)	0,q	(i)t
a)	(u)p	(i)t
ni)	mi	ni
gut)	-kkut	tigut
nit)	mit,miit	nit,niit
nut)	mut	nut
nik)	mik	nik
tut)	tut	tut

foreningerne tilbunds sådan som det moderne sprog har. De særlige tegn er /k/ for q, /ss/ for et særligt s, /dl/ for ustemt l, og længdetegne (over vokalbogstav) ^ der forlænger vokalen, ' der forlænger den efterfølgende konsonant, og ~ der forlænger begge. aa kunne også skrives /au,ao,ai,ae/ (/au,ai/ foran vokal betyder aav,aaj: /nujaiarpâ/), og man skrev i nogle tilfælde v mellem u og efterfølgende anden vokal: /tiguvara/, ligesom langt t (uden r-indlyd) foran i ikke altid blev skrevet ts: /nunavtíne/, og i,u også foran ordmelletrum blev skrevet med bogstaverne e,o. Lange konsonanter kunne være sammensat med foranstående v (eksempler: /vdl,vk,vk/ ll,kk,qq), t (: /tdl/ ll), g/ng (: /ngm,gdl,gk/ mm, ll,kk) eller r (: /rm,rdl,rk/ rm,rl,qq). /rvng/ brugtes for et rng (langt nr) opstået af mq: /Ervngup (Avkutâ)/ ime₂q.(u)p "Vand(vejen)". Indlydende si- i nogle stammer blev skrevet /suj/.

17.Navneendelser

Navnestammerne er langt den største gruppe af nominalstammer. Navneord er de eneste der forekommer med endelse for person_a, og de har altid person_e = 3e eller 3f.

Navneendelserne uden person_a er: (skema). mit,nit har ofte forlænget vokal for eftertryk. I talesprog anvendes den 3-dobbelte form ninngaanniit meget som nit-komponent i endelser: Nuumminngaanniit (3e,nit) "fra Nuuk". Det udlydende t i de forlængede nit-former udtales hyppigt som k. Stammer der ender på t indskyder normalt i₂ foran flertalsendelserne: angutini "hos mænd". Eksemplerne i kapitel 14 viser at reglen om at (i),(u) forsvinder efter vokal anvendes: efter tilføjelsen af udlydende i₂ (angut_{ip}), efter q-forstærkning (nutsat), før bortfald af udlydende konsonant (inuit), og før bortfald af udlydende (aq) (illunnguup, umiarsuit). Det indlydende t i endelserne tigut (3f,ǵut), tut (3,tut) bliver meget ofte ikke til s efter i - også i det følgende. Tilhænet -tsiaq,atsiaq forlænger ofte sin sidste vokal foran (i)t,(u)p og de endelser (uden person_a) der begynder med m,n, og så forsvinder i reglen i'et: Kangaatsaami "i Kangaatsiaq". Tilhænet -li₂k B har nu oftest formen -lik_q B foran (i)t,(u)p, -lik B ellers: Nanortallip (ikke -llup), Nanortalimmi.

Der er en (ny) tendens til at lade vokaludlydende navnestammer ende på et q (som forstærkes bort uden konsonantforlængelse) når de betegner tællelige størrelser: assinga (assi₂k.a (3e,3oe,g) eller assi.-nga med en gammel form af endelsen) "dens kopi", asseq (3e,g) "et billede"; sikoq "en isskosse". Dette q kan blive

	,g)		,a)	
	(3e,	(3f,	(3e,	(3f,
1e	-ga	-kka	ma	-ma
1f	rput	-vut, -ḡut	-tta	-tta
2e	(i)t	-tit	vit	-vit
2f	rsi	-si	-ssi	-ssi
3se	/-n/i	-ni	mi	-mi
3sf	rtik	-tik	mik	-mik
3oe	a	i	ata	isa
3of	at	it,i	ata	isa

	(3e,	(3f,
1e,	-k	
1f,	-tsi(n)	
2e,	-k,q	
2f,	-ssi(n)	
3se,	mi	
3sf,	mik	
3oe,	a	i(ti)
3of,	at(i)	it(i),i(ti)

stående foran nogle tilhæng og undertiden foran entalsendelser: illora illoq.-ga "mit hus", illorma illoq.ma (her uden forstærkning) "mit hus'". (Jvf. andre stammer og ord brugt som navnestammer, 13.) Vokaludlydende navneord brugt i tiltale ('vokativ') tilføjer gerne et k: anaanak "mor!". Det samme gælder en række mere eller mindre udråbsagtige partikler: uumaangaa uumaak:aa "hør du!", taama(k) "så ...", måske især foran ord der begynder med vokal.

Navneendelserne for absolutfald med person_a er: (skema). Endelsen for (3f,lf,g) skrives ofte som -gūt (med q-forstærkning), tidligere endelse for (3d,lf,g), men det er svært at høre nogen forskel. Endelsen for (3f,3of,g) er i når ordet ikke derved kommer til at ende på ai. Kortformerne af /-n/i (3e,3se,g) bruges mest efter stammer som også q-forstærkes, eller som også har bortfald af i₂ mellem konsonanter foran de andre vokalindlydende endelser. Stammeudlydende t indskyder ofte i₂ også foran de endelser der ikke begynder med vokal eller har -. Endelserne ma, vít,mi,mik (i skemaets tredje søjle) erstattes i det hele taget ikke sjældent med flertalsformerne (fjerde søjle, med -). Men man kan også gå den modsatte vej og endda udelade q-forstærkningen ved disse 4 endelser, netop for at bevare et stammeudlydende q som entalsmærke. Når det ikke er nødvendigt at betegne forskellen mellem ental og flertal kan man også bruge entalsendelserne for flertal.

Navneendelserne for relativfald med person_a danner man ved at føje ni, gūt o.s.v. til en komponent for (person_e, person_a,). Denne personkomponent er vist i skemaet til venstre. (n) kun foran n, (i),(ti) kun foran gūt, og iti bliver så til isi: isigut (3f, 3o, gūt). I stedet for agut (3e, 3oe, gūt) anvender man hyppigt atigut (3e, 3o, gūt). Det første t i tut bliver til s efter i: -ssisut, misut, isut - dog ikke efter -tsi(n): -tsitut (3, lf, tut). (Formen it (3f, 3of,) bruges ikke foran tut.) Vi ser at person_e kun er specificeret når person_a er 3o, og så er personkomponenterne (undtagen foran gūt) identiske med endelserne for (person_e, person_a, g); ellers er det nærmest afhængefalds endelser der er brugt som personkomponenter. (k står her for en tilfældig lukkelyd, dog ikke q; (n) kunne også skrives med k.) Som komponent for (3, 2e,) kan man i nogle tilfælde anvende q, dog ikke foran gūt. Disse endelser kommer altså til at begynde med r-indlydende konsonant, og de q-forstærker (derfor) normalt ikke.

niuertorutsikkut (3f,) er en særlig flertalsendelse ("udsteds-

bestyreren's"). Den tilføjer komponenterne for relativfald direkte: -kkunni (3f,ni) o.s.v.; den bruges ikke med $\acute{g}$ ut og ikke med $person_a$. Nu siger man ofte f.eks. Kaalikkut Arnaalullu "Kaali (med flere) og Arnaaluk" selvom der måske kun er tale om de nævnte 2 personer.

Endelsen for (3d,) har vistnok været --k efter konsonant der ikke q-forstærkes bort: sorluuk = sorluit "næsebor". ateeq "en (af to) navnefælle(r)", siulleeq "et forben", qarliit "bukser" er sikkert analogdannelser til totalsformer. Vokalforlængelsen kan også findes ved andre endelser der indeholder denne som første komponent: sorluukka "mine næsebor".

Nogle navnestammer tilføjer kun endelsen mut ((3e,)nut) og endelser med $person_a$, i reglen med en afhængig udenfor sætningen: kujammut kujat.mut "sydpå", kujataani (3e,(3oe,)ni) "sydfor (det); i Sydgrønland". Disse ufuldstændige navnestammer q-forstærkes ikke: killormut "omvendt", og nogle af dem som ender på a,u tilføjer et udlydende t hhv. k foran endelser men ikke foran tilhæng: kujavarpoq (.vaq^(c)b.) "bevæger sig sydpå", tunuarpoq "trækker sig tilbage", tunummut "bagud", uti m.fl. findes kun med endelsen mut og som verbalstammer (.q.0^(c)b) uden objekt: utimut "tilbage", uterpoq "vender om". sak.a, qak.a er blevet til nye ufuldstændige navnestammer saa, qaa: qaavani = qaani "på overfladen (af den)", qaffarpaa "hæver det"; eller til navnestammer (.-q): saaq "en forside".

18.Andre nominalendelser

Personstammerne tager navneendelser for $person_a$ (stadig uden q-forstærkning) og bliver til nominer der har denne person til $person_e$.

De faste personstammer ua og ili_2k har kun endelser for hhv. 1. og 2. person. ua har et par uregelmæssigheder: uanga (1e,) "jeg, mig, min(e)" (ikke uaga), uagut (1f,) "vi, os, vores" (ikke uarput eller uavut); uanni (1e,ni) "hos mig" o.s.v. er regelmæssige, men i stedet for uatsinni (1f,ni) "hos os" o.s.v. bruger man ofte uagutsinni o.s.v., erstatter altså (kun i flertal, relativfald) stammen ua med uagut.-q. ili_2k er helt regelmæssig: illit (2e,) "du, dig, din(e)", ilissi (2f,) "i, jer, jeres", ilinni (2e,ni) "hos dig", ilissinni (2f,ni) "hos jer" o.s.v.

De frie personstammer har endelser for alle de almindelige værdier af person. De tilføjer gamle navneendelser for ($person_e$, $person_a$,a) og får endelsens $person_a$ til $person_e$; men der er ingen

(3e,g)	sunā	kina
(3e,a)	suup	kia
(3f,)	suūt	kikkut
((3e,)ni)	sumi	kimi
(3f,ni)	sunī	kikkunni
	o.s.v.	o.s.v.

q-forstærkning, person_a og person_e er ens i tal, og endelsen for (3sf,) = (3f,3sf,a) har ikke - foran: tamarmik (3sf,) "de alle". Man kan i 1. og 2. person også have endelse for relativfald: tamatsinnut (1f,nut) "til os alle", og tamOaq kan bruges som navnestamme, dog ikke med endelse for person_a: sumut tamanut ((3f,)nut) "alle vegne hen"; i ental forstærkes q'et ikke væk: nunami tamarmi (3e,ni) "i hele landet". Også med visse totalsendelser: tamagikinni = tamaginni = tamani ((3f,)ni) tamaani (ni) "overalt", tamakkerlugit (cont,,3of) "(gørende ved) dem allesammen" (-gik (3d,3of,g), -kkik (3d,3od,g), -kkit (3d,3od,a)). Partiklen kisianni ((3e,3oe,ni)) er i reglen et bindeord "men", sjældnere et adverbium "kun".

Frie personstammer er: kisi "ene", tamaq "al", toqunngaq "død" (og andre dannet med ^v-nngaq = ^v-nga^v.^(u)b/ne₂/q), attaq "sammen", kiserrak "kun = alene (om noget)". De kan forlænges med universelle tilhæng: tamangajammik (3sf,) "næsten de allesammen".

Stammen ik tager endelser for 3s og relativfald: immini (se,ni) "hos sig selv", imminni (sf,ni) "hos sig selv (flere), blandt hverandre". I tut- og gút-fald er tal ikke specificeret: immisut (s,tut) "som sig selv", immikkut (s,gút) "særskilt". I absolutfald bruges nammineq (s(e),) og namminneq (sf,) "selv, egen"; nammineq kan ofte bruges for flertal (mest 1. og 2. person?), den har altså delvis uspecificeret tal. immut (s,nut) bruges muligvis især for en ubestemt person. Man kan anvende immi, immineq, nammineq som stammer på lignende måde som ik: immiminnut (sf,nut) aperipput "de spurgte hinanden", oqaatsillu imminerminut tunngasut akinagit "og uden at svare på ordene der blev henvendt til ham", illussaqaarnissaq atorfinittussamit namminermit isumagi-neqassaaq "den der får stillingen må selv sørge for bolig". immi også med endelse for 1. (og 2.?) person: annertavut sisamat sanileriillutik inissimmata minnertaasugut aamma sisamaalluta akianni issaavugut, immitsinnut (lsf,nut) saalluta "de fire store var anbragt på række, og vi fire små sad overfor dem, ansigt mod ansigt".

Spørgestammerne su (om ting) og ki (om personer) danner de i skemaet overfor viste former. Endelsen na har pegestammerne også, se nedenfor. Og -kkut (3f,) findes både ved navnestammer og ved pegestammer - dog i en lidt anden betydning hhv. form. Stammen ki forekommer ikke med endelse for gút- og tut-fald. kia (3e,a) "hvis?" tilføjer i moderne sprog hyppigt p: kiap. su kan tillige være en ufuldstændig navnestamme: suatungaa "på hvilken side (af

av
ik
im
kan
kig
ma(n)
pav
pik
qam
qav
sam
ss
u

ni)   ani
gut)   uuna
nit)   annga
(nut)   unga
nut)   unnga
nik)   innga
tut)   atut

g)   a)
(3e,   na, nga   suma
(3f,   -kku   -kkua

den)?" . Og den kan være en spørgende verbalstamme su^V , også om personer: $suit$ (int,2e) "hvad vil du?". (su og) spørgestammen qa danner partikler: $sooq$ "hvorfor", $qanoq$ "hvordan", $qassit$ "adskillige", $tassaqa$ "det er ikke godt at vide".

19. Pegestammer

Der er 13 pegestammer, se listen til venstre. De kan tilføje det uomdannende tilhæng $ta(k)$ foran, og ss kan ikke bruges uden det. Tilhængets (k) bevares kun foran lukkelyd, dog ikke foran stammen kan: $taav$, $takan$, $takkig$, $tama(n)$ o.s.v. Tilhænget fremhæver ordet eller viser tilbage til det foregående.

Pegestammerne har desuden et tilhæng $a//$ som danner dem til partikler af forskellig slags. Tilhænget forandrer ikke stammens udlydende konsonant ved tilføjelsen, men bagefter forlænges den udlydende konsonant i de stammer der ikke har $ta(k)$ foran. Stammerne u , $ma(n)$, im , kan er uregelmæssige: $ugga$ = $uffa$ "dér; selvom" (men $taava$ "derpå"), $massa$ "her; selvom", $tamassa$ "her (er)", $takassa$ (= $takanna$) "værsgo'", ima "således: ..." (men $taama$ "sådan; så!").

Pegestammernes endelse(skomponente)r for relativfald er også vist på siden overfor. De 4 første kan føjes til pegestammerne (uden forandring af deres udlydende konsonant) som endelser for (fald). u bliver dog til $ugguuna$ (g ut) "der igennem", og $ta(k).u$ bruges ikke med disse endelser. $ma(n)$ taber sin konsonantudlyd foran vokal: $maani$ (ni) "her".

Pegestammernes endelser for person_e og absolutfald er vist i skemaet nederst på modstående side. nga ($3e,g$) kun efter k,g : $innga$, $kinnga$. $tass$ bruges ikke med endelser for person_e. u har igen nogle uregelmæssige former: $taanna$ ($3e,g$), $taassuma$ ($3e,a$), $uuma$ ($3e,a$), $uku(a)$ ($3f,$). $ma(n)$ har (ta) $matuma$ ($3e,a$) men er ellers regelmæssig ($manna$ ($3e,g$), $makku(a)$ ($3f,$)), og ved siden af (ta) $kassuma$ ($3e,a$) har vi tilsvarende (ta) $katuma$. I moderne sprog føjer man ofte et udlydende p til endelsen $suma$ ($3e,a$) efter de almindeligste pegestammer: $taassumap$ ($3e,a$) "den der's". $-kkua$ giver først og fremmest større eftertryk end $-kku$, og det er i virkeligheden et spørgsmål om man ikke bør sige at de begge har uspecificeret fald: $-kku(a)$ ($3f,$) - så hyppige er undtagelser fra reglen om at den ene anvendes for grundfald, den anden for afhængfald.

una , $uku(a)$ og undertiden de tilsvarende former af andre pegestammer kan anvendes vedføjet med uspecificeret fald: $sunaana$

(3e,g)(3e,) "hvad er det for noget?". Vedføjede una er også hyppigt en partikel, dens hovedled normalt et verbum i participium: Regiinaana (3e,g)( ) oqaloqatigilaarusukkaluariga (part,le,3oe) pingaartupilussuarmik "det er Regiina (dér) som jeg gerne ville tale med om noget meget vigtigt". Af uuma, uku (og undertiden tilsvarende former af andre pegestammer) danner man partiklerne (udråbene) uumaa(k), ukorsii "sikken en, nogen; hov du der, i der" - ofte med den vedføjede partikel aa "hør!".

Endelserne for person_e og relativfald danner man ved at føje de ovennævnte komponenter for relativfald (undtagen den midterste) til personkomponenterne sum (3e,), -kkun (3f,) - uden forandring af udlydende konsonant. I stedet for -kkunuuna (3f, gut) kan man bruge -kkunatigut (i analogi med -kkunani, -kkunatut), og i stedet for -kkunatut (3f, tut) bruger man også -kkuatut eller -kkutut: taakkunatigut "igennem dem der", uku(a)tut "som dem der".

Nogle pegeord bruges som partikler: imunga ((nut)) "længe", inna ((3e,g)) "dengang (for længe siden)", takanna "værsgo' (der-nede er det)".

av peger mod nord, gav mod syd (omvendt i Østgrønland); pav peger mod øst, sam mod vest (også omvendt i Østgrønland). På grund af landets beliggenhed pegede (i Vestgrønland) pav tidligere også op (i landet), sam ned (mod havet), men disse funktioner er vist nu overtaget af pik hhv. kan - som før anvendtes for det nærmere hvor pav, sam anvendtes for det fjernere (verdenshjørnerne). Svarende til av, gav havde man tidligere ik, kig; men ik peger nu blot på et sted noget borte, og kig (hvor det overhovedet bruges) peger på "derude (bag væggen)". ma(n) peger på "lige her", u på "lige derhenne"; gam peger på "der(inde) bag væggen", im på "langt, langt borte (mest i tid)", og ss peger på noget allerede omtalt - jvf. ta(k).

20. Verbalendelser

Verbalendelserne er sammensat af et mådetegn og en personendelse. De dobbelte personendelser (: med objekt) er i reglen sammensat af en komponent for person_s og en komponent for person_o.

Indicativ har mådetegnene ^vvoq og ^{vv}vaaq. Efter i₂ forsvinder mådetegnenes ^v hvorefter i₂ bliver til a (ajornaqaaq), og efter ^w-nngik₂^w har mådetegnene næsten altid formen ^w-laq (ajunngilaq). ^v i ^vvoq eller i begge mådetegnene forsvinder også efter nogle tilhæng der ender på en anden vokal: imaassooq = imaassaaq ima

SKEMA 1: personendelserne i indicativ og participium

	)	,1e)	,1f)	,2e)	,2f)	,3se)	,3sf)	,3oe)	,3of)
,1e	-nga			-kkit	-ssi	-nni	-tsik	-ga	-kka
,1f	-ḡut			-tsigit	-ssi	-tsinni	-tsik	put	-vut
,2e	-tit	ma	-tsigit			-nni	-tsik	-t	-tit
,2f	-si	-ssinga	-tsigit			-ssinni	-tsik	si	-si
,3se								ni	-ni
,3sf								tik	-tik
,3oe	0	anga	atigut	atit	asi	ani	atik	a	i
,3of	t	annga	atigut	atsit	asi	anni	atik	at	at

SKEMA 2: de særlige personendelser i causativ

	)	,1e)	,1f)	,2e)	,2f)	,3oe)	,3of)
,1e	ma					kku	kkit
,1f	tta					tsigu	tsigik
,2e	vit					kku	kkit
,2f	ssi					ssiuk	ssigik
,3se	mi	minga	misigut	misit	misi	miuk	migit
,3sf	mik	minnga	misigut	mitsit	misi	mikku	mikkik
,3oe	at					agu	agit
,3of	ata					assuk	atigik

SKEMA 3: opbygningen af causativs.dobbelte personendelser

	,1e)	,1f)	,2e)	,2f)	,3se)	,3sf)	,3oe)	,3of)
	nga,ma	tigut	tit,git	si	ni	tik	gu,(s)uk	git,git
,1e	k	k						
,1f	tsi(n)	k,tsi(n)*						
,2e	k	k			(n) kun foran n, (s) kun efter t			
,2f	ssi(n)	k,ssi(n)*			ma (, ,1e) ved subjekt 2. person			
,3se	mi	mi			git (, ,2e) ved subjekt 1. person			
,3sf	mik	mi,mik*			(s)uk (, ,3oe) efter ssi(n),mi,at			
,3oe	a	a			git (, ,3of) ved subjekt flertal			
,3of	at	a,ati*			*: foran git (, ,3of)			

: $i_2k_2^v$. ^{w} -ssa ^{w} . ^{v} voq "det skal være sådan: ...", matugujaanga kingumut pujorsuup matu.0^(c)b. ^{w} gi ^{w} . ^{vv} vaanga (ind,3e,1e) "og tågen lukker sig igen omkring mig" (i.v blevet til uj); men det forstærkede $\acute{v}$ i endelsen ^{v} voq.t ((ind,3f), se nedenfor) forsvinder kun efter i_2 : imaassapput, ajornaqaat. Participium har mådetegn ^{v} śq (efter i_1k_2 normalt dog ^{v} coq: ajunngitsoq) og ^{vv} ga når person_s er 3o, ^{vv} gik ellers.

Indicativ og participium har samme personendelser (skema 1) - idet dog indicativ (samt participium uden objekt) ikke bruger s-endelserne men bruger endelserne for 3o som endelser for 3. person. Personendelsen t (,3f) q-forstærker mådetegnene: ^{v} pput (hvis $\acute{v}$ 'et ikke er forsvundet efter i_2), ^{v} -llat, ^{v} śut. De andre personendelser q-forstærker ikke mådetegnene. Vokalen i mådetegnet ^{vv} gik (part, ,) er oprindelig i_2 ; det bliver^{j0}/til a (i stedet for at forsvinde) foran vokal (: ^{vv} ga.a (part,3oe,3oe)), og det forvandler ikke t til s: ^{vv} gitit (part,2e,3of), ^{vv} gitik (part,3sf,3of). For personendelsen -kkit (,1e,2e) bruges også -git: ^{vv} vagit (ind,1e,2e); for -tsigut (,2f,1f) (tidligere (,2d,1f)) bruges også -ssigut.

Personendelserne med person_o = 3o er navneendelserne for (person_o,person_s,g) - passende forenklet fordi de kun skal føjes til mådetegnene. De andre endelser med objekt er bygget op på samme måde som causativs tilsvarende personendelser, se skema 3.

Causativ har mådetegn ^{w} mm når person_s er 3o, ^{w} ga ellers. Efter ^{w} -nngik ^{w} har ^{w} ga formen ^{w} na, og når man føjer mådetegnene til tilhængen ^{w} ga(r) i_2^w får man ^{w} gaang, ^{w} gaanga. Også andre tilhæng der ender på i_2 kan bruges med formerne ^{w} ng, ^{w} nga af mådetegnene, med eller uden forandring af i_2 til a. Conditionalis har mådetegnene ^{w} pp når person_s er 3o, ^{w} gu ellers, og ingen særlige former efter ^{w} -nngik ^{w} eller i_2 . ^{w} mm og ^{w} pp forandres ikke når de tilføjer deres vokalindlydende personendelser.

Causativ (og conditionalis) har specielle personendelser uden person_o og når person_o = 3o, og den har endelser for person_s = 3s hele vejen igennem, skema 2. Iøvrigt har causativ samme personendelser som participium, se skema 1 (-'erne er overflødige). Personendelserne uden objekt er gamle navneendelser for (3e,person_s,a), passende forenklet. De dobbelte personendelser (: med objekt) kan sammensættes af 2 komponenter som vist i skema 3. Moderne bruger man også mi $\acute{t}$ it for misit (,3se,2e), og der er tendens til sammenblanding git/gik (, ,3of) - også i det følgende. Conditionalis har samme personendelser som causativ, blot med indlydende

SKEMA 4: personendelserne i contemporativ

	)		,1e)	,1f)	,2e)	,2f)	,3se)	,3sf)	,3oe)	,3of)
,1e	nga	//	nga	ta	tit,k	si	ni	tik	gu	git
,1f	ta	//							(tigu)	(tigik)
,2e	tit,k	//								
,2f	si	//							(siuk)	(sigik)
,3e	ni	//								
,3f	tik	//								

SKEMA 5: personendelser i interrogativ

	)		,1e)	,1f)	,3e)	,3f)
,2e	t	nga	sigut	uk	git	
,2f	si	singa	sigut	siuk	sigik	

SKEMA 6: personendelser i optativ

	)	,1e)	,1f)	,2e)	,2f)	,3e)	,3f)
,3e	o	nga	sigut	sit	si	uk	git
,3f	t	nnga	sigut	tsit	si	ssuk	sigik

SKEMA 7: personendelserne i imperativ

	)		,1e)	,1f)	,3e)	,3f)
,1f	ta,sa,-ta				tigu	tigik
,2e	-git,it		-nnga	tigut	-guk,(s)uk	-kkit
,2f	-gitsi,-gisi		singa	tigut	siuk	sigik

n i stedet for m i endelserne for person_s = 3s: ^vgami (caus,3se), ^vguni (cond,3se) o.s.v.

Contemporativ har mådetegnet ^wllu, med stammeudlydende i₂: alu (nikallungaqaluni). I stedet for ^w-nngik₂^w.^wllu bruger man mådetegnet ^wna ('nægtende contemporativ'), der også erstatter ^w-nngik₂^w + endelse for optativ,imperativ. Mellem konsonant (mest q) og de personendelser der begynder med tungespidslyd (t,s,n) kan ^wna have formen ^w-ga: oqarani oqaq^v.^w-ga.ni (cont,3e) "uden at sige noget". Stammen pi^{v(v)} forlænger n'et i ^wna: pinnani "den ikke", uvist af hvilken grund. Personendelserne er vist i skema 4. k ((,),2e) kan bruges efter ^wna. Endelserne for (,person_s) anvendes uden videre som endelser for (,person_o), men ved siden af findes der nogle dobbelte personendelser med specificeret person_s (1f og 2f) - se skemaet.

Interrogativ har mådetegn ^wvi når subjekt er 2. person, ^wva_q når subjekt er 3. person. Efter i₂ (som bliver stadig sjældnere, også foran de andre måders tegn) forsvinder mådetegnenes ^v hvor- efter i₂ bliver til a. Efter ^w-nngik₂^w er mådetegnene ^{vv}-li og ^w-la_q; med 2. person subjekt uden objekt bruges indicativs former (^v-latit, ^v-lasi). ^wva_q, ^wla_q har i moderne grønlandsk de samme personendelser som indicativ (kun 3. person subjekt), og t (,3f) q-forstærker: ^vppat (hvis ^v ikke er forsvundet efter i₂), ^v-llat. ^wvi har de i skema 5 viste personendelser.

Optativ har mådetegn ^wlaq når subjekt er 1. person, ^wli når subjekt er 3. person. Endelse for optativ kan ikke bruges efter ^w-nngik₂^w - se contemporativ. ^wlaq har samme personendelser som indicativ (kun 1. person subjekt) - dog er en gammel endelse -ta (,1f) gået af brug og er ikke blevet erstattet af -gūt. ^wli har de i skema 6 viste personendelser.

Imperativ har mådetegnet ^w0, personendelserne føjes altså direkte til stammen. De er vist i skema 7. -ta (,1f) bruges ofte efter k₂. Det indledende t i endelserne for subjekt 1. person kan også blive til s efter i₂ eller anden vokal: paasa "lad os slås". -gisi bruges ofte for -gitsi (,2f). ^v-git (imp,2e) og ^{vv}-guk (imp,2e,3e) har biformer ^vit, ^{vv}uk efter tilhængene ^wgallaq^w, ^wsinnaq^w (biform af ^winnaq^w) og undertiden efter vokal - stammeudlydende i₂ bliver så ikke til a men kan blive til u foran ^{vv}uk. ^{vv}-guk har undertiden desuden biformerne ^{vv}suk efter k₂, ^{vv}juk efter vokal. Mådetegnet ^w0 har den virkning (ligesom navneendelsen 0 (3e,g)) at et stammeudlydende t ikke mere tilføjer hjælpevokal i₂ - ihvertfald ikke foran -guk: kalerriuguk "gå hen og sig

		kap.
<u>beskriverforbindelse</u>	(<u>n</u> -n)	22.
<u>afhængeforbindelse</u>	(n- <u>n</u>)	23.
<u>subjektforbindelse</u>	(n- <u>v</u>)	24.
<u>objektforbindelse</u>	(n- <u>v</u>)	24.
<u>relativforbindelse</u>	(n- <u>v</u>)	25.
<u>underforbindelse</u>	(v- <u>v</u>)	26.
<u>partikelforbindelse</u>	(p- <u>v</u>)	27.
<u>gruppe(forbindelse)</u>	(n- <u>n</u> ,v- <u>v</u>)	28.

det til ham", ikke: kalerriutiguk. I stedet for V -git (imp,2e) kan man (kun efter q, W_{gi}^W ?) bruge V na, der kan opfattes som stammen ($.^a_0$) af et tilhæng "tag og (lad) ..." der ellers bruges med endelser for indicativ og 1. person subjekt (samt bortfald af mådetegnenes v): aqago piniartarfitsinnut ilaginaatsigut (ind,2,lf) "tag og følg med os til vores fangstplads imorgen".

Man bruger ofte contemporativ som en mildere imperativ, og efter W -nngik $_2^W$ kan man ikke bruge endelse for imperativ. Der indskydes hyppigt et aktualiserende tilhæng W_{gi}^W (eller W -ri(aq) ^{W} eller andre) foran endelse for imperativ: takoqqikkisa (imp,lf) "lad os ses igen", inuulluarina (imp,2e) "hav det godt". Dette W_{gi}^W har ikke formen W_{ni}^W efter k_2 , og vi kan derfor ikke uden videre identificere det med tilhængen W_{gi}^W "også; og så ...". I ældre sprog kan man finde det indskudt mellem W -nngik $_2^W$ og endelse for optativ: V -nngikkili (opt,3e) "lad den ikke ...". Forskellen mellem imperativ og optativ med subjekt 1. person er at "du" er med i "vi" i imperativ, ikke (nødvendigvis) i optativ: VV larput "lad (: du) os ... den", VV tigu "lad os (:du med) ... den".

I nordgrønlandsk dialekt har man bevaret nogle verbale endelser for 1. person to-tal; komponenten $-g\bar{u}t, \acute{v}ut$ ender i to-tal på k, og til komponenten ta (lf) svarer nuk (ld): angajora Piili uanгалu arpallunuk (cont,ld) sissakkut aqqarannuk (caus,ld) tamavikasiat ornilerparpuk (ind,ld,3e) "min storbror Piili og jeg løber ned langs stranden og kommer hen til ham så hurtigt vi bare kan". Dog: V luk (imp,ld). Til komponenten si (2f) svarede tik (2d), jvf. tit (2e). Svarende til den gamle endelse at (3e,3oe,a) havde man de gamle anik (3e,3od,a) = (,3od) i causativ og conditionalis, -nnik (3d,3od,a) = (3od,) i frie personord.

21.Grammatiske forbindelser

Der er 8 forskellige arter af grammatisk forbindelse mellem 2 ord i sætningen, se skemaet på venstresiden. En x-forbindelse består af et x-led (biled) og dets hovedled. I parenteserne i skemaet er angivet om forbindelsens led typisk er nominer, yerber eller partikler; leddene er anført i deres normale rækkefølge og hovedledet er understreget; beskriverforbindelsen er den eneste hvis hovedled typisk står forrest.

Forbindelsens hovedled kan være biled i én anden forbindelse, hvis hovedled igen kan være biled i én tredje forbindelse o.s.v. En sætning er en sammenhængende kæde af forbindelser. Vi kan nummerere sætningens ord og skrive efter nummeret hvilket slags led

ordet er til hvilket andet nummer ord i sætningen: angutikullasuaq 1s5 amiinnarnik 2r3 atortoq 3bl nikallungaqaluni 4u5 ingerlavoq 5 . Sætningskæden er som en flod med bifloder: 2r3bls⁴5; den ender på sætningens hovedord (her ingerlavoq 5), som er det ord der ikke er biled i nogen forbindelse.

I det følgende omtales forbindelsesarternes egenskaber. Vi kan sige at 2 ord harmonerer i en endelseskomponent når de begge har endelse for denne komponent og endelserne ikke er i modstrid. uanga (1e,) og angutip (3e,a) harmonerer i fald men ikke i person_e. uanga (1e,) og angutini (3f,ni) harmonerer ikke i noget (eller kun i person_e), for uspecificeret fald er jo altid absolutfald (grundfald eller afhængefald, 12) og kan derfor ikke harmonere med ni-fald (relativfald). angutip (3e,a) harmonerer med afhængefald, og dets person_e harmonerer med person_s i f.eks. ingerlagami (caus,3se). person_e for angutip harmonerer både med s og med o, person_s for ingerlagami kun med s. At leddene i en given forbindelse kongruerer i noget vil sige at de altid harmonerer i det.

22. Beskriverforbindelse

Beskriverleddet står næsten altid efter sit hovedled og de 2 ord kongruerer i fald: angutikullasuaq (3e,g) amiinnarnik atortoq (3e,g). Begge ordene er altså nominer, og når de begge har endelse for person_e harmonerer de normalt også i det.

Det er de nominer der har et beskrivende, ukonkret indhold der foretrækker at stå som beskriverled, og et ord der står som beskriverled opfattes i sin beskrivende betydning: kaataq qisuk "en hammer af træ, en træhammer", qisuk kaataq "et stykke træ der bruges som hammer, et hamretræ".

Beskriverforbindelsen kan være mere løs, med overordnede led eller endda med pause imellem leddene, og så kan harmonien i person_e være brudt: ilissiuna (2f,)( ) 1,2 kalaallit (3f,) 3 maannakut 4 taalliorniartartut (3f,) 5 paasissaanngitsuliorniarsalersusi 6 (4p5b3(bl)s6, 2p6) "i grønlændere som digter i vore dage, i er kommet ind på at skrive uforståeligt", panarsuup 1 nuua (3e, 3oe,g) 2 takuaa 3 aavinnarsuaq (3e,g) 4 (1a2, 4(b2)s3) "han så den store knivs spids, fuld af blod". I et tilfælde som tassunga (nut) 1 qaqqap 2 sanianut (3e,3oe,nut) 3 ilivaat 4 "de begravede hende der ved siden af klippen" er ordene måske ikke i beskriverforbindelse (2a3(bl)r4) men snarere relativled til det samme verbum (1r4, 2a3r4). Pegestammerne har jo ingen endelse for (nik), men man kan bruge annga (nit) i stedet; de hår^{en}/endelse for nik-

fald med person_e, men man bruger gerne nit-formen alligevel: 'Sumik (3e,nik)?' 'Matumanga (3e,nit): ...'. Når omvendt nit-enderes udlydende t bliver udtalt k har ordet stadig endelse for nit-fald: Nuummiik (3e,nit) aallarpoq (lr2) "rejser fra Nuuk".

Nogle stammer kan bruges i flertal med enhedsbetydning, og der forekommer undertiden kongruens som til entalsord: illoqarfik (3e,g) Sisimiut (3f,) (2bl) "byen Sisimiut ("dem der bor ved rævehulerne")"; Kaalip 1 isaasa (3f,3oe,a) 2 isai (3f,3oe,g) 3 naapikkamigit (caus,3se,3of) 4 soorlu 5 taakkunani 6 imminent 7 ersigilersimaneq 8 atuaraa 9 (la2s4u9, 3o4, 5p9, 6r9, 7r8o9) "da Kaalis blik mødte hendes øjne var det som om han (det) i den læste begyndende frygt for sig (hende) selv". I tilfælde som (uagut (lf,) 1) kalaallit (3f,) 2 nunarput (3e,lf,g) 3 "(vi,) grønlandernes land" må vi regne med at et løst beskriverhovedled (uagut) er udeladt: 2(bl)a3.

23. Afhængeforbindelse

Afhængeleddet kongruerer med afhængefald, og det står næsten altid foran sit hovedled. Hovedleddet har endelse for person_a der kongruerer med afhængeleddets person_e (dog ikke i s/o = henvisning): qamuuna 1 nanertuuteqartut (3f,) 2 pissusiat (3e,3of,g) 3 atorlugu 4 (lr2a3o4). (Se også eksemplerne i det foregående.) Der er ikke noget i vejen for at udelade et afhængeled: kalaallisut (3,tut) oqaatsivut (3f,le,g) (lr2) "vort grønlandske sprog"; et ord i specificeret afhængefald kan derimod ikke godt undvære et hovedled - deraf navnet afhængefald. Det forekommer vist kun i spørgsmål og svar: 'Kiaana (3e,a)(3e,) 1,2 taalliaa (3e,3oe,g) 3 ?' 'Johannes V. Jensenip (3e,a) 4 ' (la3b2, 4 svarer til 1) "'Hvem har digtet det?' 'Johannes V. Jensen'", kiaana (1 2) "hvis er det?" (mangelfuld sætningskæde).

Når et ord har en person_e der svarer til person_a (afhængig, subjekt, objekt) i flere ord i sætningen, så står det gerne foran alle disse ord men er led til det af dem der er længst fremme (: nærmest ved hovedordet) i forbindelseskæden: ilaatigut 1 tupiginngitsuugassaangilaq 2 Kleinschmidt 3 allaasiliaanik 4 'iller-suisut' 5 tamangajammik 6 , immaqaluunniit 7,8 tamarmik 9 , atuagaq 10 Kleinschmidt 11 saqqummiussissutaa 12 atuarsimangimmasuk 13 , taamaattumillu 14,15 Kleinschmidt (3e,g) 16 nammineq (se,) 17 oqaaserisaasa (3f,3o,a) 18 akerluinnaannik (3e,3of,nik) 19 ilaanni ((3e,3of,ni)) 20 isumaqartinniartarlugu (cont,,3oe) 21 (16o21, 17a18a19r21, 20p21) "sometider kan man ikke lade være

med at undre sig over at næsten ingen - eller slet ingen - af den kleinschmidtske retskrivnings 'forsvarere' har læst den bog han udgav, og at de derfor sommetider tillægger Kleinschmidt meninger der er stik imod hans egne ord" (16's endelse for grundfald viser at det ikke er afhængeled til 18 men objektled til 21, som jo også er længere fremme i sætningskæden). Det kan dog ske at et ord er led til det nærmeste af de efterfølgende verber (underled) snarere end til det der er længst fremme i forbindelseskæden.

Et afhængeled kan undertiden blive hovedled for det tidligere hovedleds beskriverled: ukiuliguni (cond,3se) 1 nanorsuup (3e,a) 2 kiinaa (3e,3oe,g) 3 meqqoqanngitsorsuup (3e,a) 4 tikeraaqippasi (cond,3oe,2f) 5 ... (1(u5), 3s4(b2)s5) "til vinter når en stor bjørn med skaldet ansigt igen besøger jer ...", (natsiluag:) arnap (3e,a) 1 annoraava (3e,3oe,g) 2 meqqi (3f,3o,g) 3 qalliit (3f,) 4 (3s4(b2)) "en kvindeanorak med hårsiden yderst". Det tidligere hovedled (3) kongruerer med beskriverleddet (4) i person_e men ikke i fald; endelserne for henvisning (person_a) er som ved en subjektforbindelse (3s4(b2)), så lad os kalde den det. Beskriverleddet (4) kongruerer ikke med sit nye hovedled (2) i person_e.

24. Subjekt- og objektforbindelse

Subjektleddets person_e kongruerer med hovedleddets person_s, objektleddets person_e kongruerer med hovedleddets person_o - dog ikke altid i s/o. Når hovedleddet har endelse for person_o kongruerer subjektleddet med afhængefald (nanorsuup ... tikeraaqippasi), ellers med grundfald (angutikullassuaq ... ingerlavoq); objektleddet kongruerer altid med grundfald (Kleinschmidt ... isumaqartinniarlugu). Den normale rækkefølge af leddene (når alle forekommer) er subjektled - objektled - hovedled.

Der er også andet end egentlige verber der kan have subjektled eller objektled. Ord dannet med ^Wgaanni (12) eller med ^Wnermit (25) kan have objektled, og i tilfælde som nanorsuup kiinaa meqqoqanngitsorsuup tikeraaqippasi (ovenfor), ullut tamaasa taamaaliorpoq (29) har vi subjektforbindelser. Tilhængeled ^asoq med endelse for (3e,g) og (3f,) har samme ydre form som endelserne for (part,3e) hhv. (part,3f). Når ord der ender med ^Vsoq eller ^Vsut er led til verber kan det derfor være svært at afgøre om de er nominer (subjektled, objektled) eller verber (underled). tamatuminngali (3e,nik)() 1,2 aniguissimasugut (part,lf) 3 tamatta (lf,) 4 oqarsinnaavugut (ind,lf) 5 ... "men alle vi som er kom-

met ud over dette kan sige at ..." kan opfattes som en underforbindelse (1r3u4u5), og den manglende kongruens i: qaattoraluarunuk (cond,ld) 1 takujumaarpat (ind,2e,3e) 2 qanoq () 3 qassutit (3f,) 4 qaattorsimasut (part,3f)=(3f,) 5 passuttarivut (part,lf,3of) 6 "når vi sætter sælgarn vil du få at se hvordan de der har prøvet det før behandler garnene" tyder på at vi har en underforbindelse (5u6,4o6). Når ordet kongruerer med et andet ord i fald er det derimod et nomen (i beskriverforbindelse): angutikullasuuup amiinnarnik atortup ... Og naturligvis også når ordet står som afhængeled: qamuuna nanertuuteqartut pissusiat atorlugu.

25. Relativforbindelse

Relativleddet står i relativfald og dets hovedled er normalt et verbum eller en verbalstamme i 'hovedleddet'. Det står oftest foran sit hovedled, og i reglen nærmere ved det end subjektled og objektled gør. Et ord kan udmærket godt have flere relativled, endda flere relativled i samme fald. Rene navneord kan også sommetider tage relativled, mest ni-relativ: tassa Timi, Noorlerni 1 nukappissat 2 illuanni 3 ittuusoq 4 "det var Timi, den ældste i de ugifte unge mænds hus ved Noorliit", 1r2a3r4 eller 1r3r4,2a3 ? Det er heller ikke altid let at afgøre hvilken stamme i hovedleddet relativleddet er knyttet til: qamuuna (gut) nanertuuteqartut.

Hovedbetydningen af relativfaldene er: ni "på, i, ved", gut "(i)gennem, henover", nit "fra, af", nut "til, mod", nik "med, ved hjælp af", tut "ligesom". Heraf er der nogle afledede betydninger og anvendelser.

Stammerne har ofte visse typiske relativled; det er næsten som om de havde nogle ekstra personæ: ni-objekt, gut-objekt o.s.v. Stammer dannet med tilhængen ^wneru^w "mere" tilordner f.eks. altid et relativled i nit-fald ("end _"): ilinnit (2e,nit) ukioqarneruvoq "er ældre end dig". Når en verbalstamme tilføjer ^{ba}saq.u^a eller (u)^bne₂q.-qaq^b, så bliver det undertrykte subjekt i reglen til et nit-objekt: manna tikillugu patsisit taamaattut allaasitaamik pilersitsisunit oqaaseqarfigineqarsimanngillat "indtil nu er sådanne anklager ikke blevet imødegået af den nye retskrivnings skabere". I andre tilfælde bliver et undertrykt subjekt i reglen til et nut-objekt: ilinnut ajornassanngilaq (. ^{ub}naq^b.) "for dig vil det ikke være svært". Et undertrykt objekt bliver gerne til et nik-objekt: allaasitaamik pilersitsisut (. ^{ab}ci^a.) "skaberne af den nye retskrivning", amiinnarnik atortoq. Stammer dannet med tilhængen -qaq^b kan have relativled i nik-fald svaren-

de til objektet for tilhængen $-gi_2^{ba}$, altså svarende til egen (A) i den stamme det er føjet til: allamimmi saariarfissaqanngilaq (jvf. beskriverforbindelsen saariarfissaq alla). Det samme gælder tilhængen $-lik_q$ B = $-qaq^b \cdot a\acute{s}oq$. I almindelighed bliver et led i en beskriverforbindelse til et relativled i nik-fald når det andet led tilføjer et tilhæng der undertrykker dets egen. Af illuutit (3f,) ilaat (3e,3of,g) qaqitaq (3e,g) (2s3(bl)) danner man f.eks. illuutit ilaminnik (3e,3sf,nik) qaqitalit (3f,) (2r3bl) og tassannga 1 Naammaaq 2 illuutitaarpoq 3 ilaminnik 4 qaqitalin-nik 5 (4r5r3) "således fik Naammaaq en slynge med (remme og) plade i ét stykke".

Ord med endelse for (fald) alene kan stå som beskriverled, altså kongruere med et andet ord i fald. Men relativled uden person_e er iøvrigt ikke forskellige fra partikelled. Når partikler tilføjer nogle af navneordenes endelser for relativfald får de ikke person_e og kan (vistnok) ikke stå i beskriverforbindelse, så vi kan stadig regne dem for partikler (: maannakkut). Et ord som taamanernit "fra da af" (af taamani (ni) "dengang") har dog muligvis endelse for (nit). Når navneord i nik-fald og tut-fald mister deres person_e bliver de vist nærmest til partikler (adverbier): nutaamik = nutaatut "på ny", naggammik "for sidste gang". Man danner ofte sådanne partikler med $a\acute{s}oq.mik$ ((3e,nik)): ilua-mik paasilluarsimangilaat iluaq^v.^o.mik "de har ikke rigtig forstået det", kiisalu oqaasissaaruttumik unnerlutik soraarput "og tilsidst sagde de at de ikke havde mere at sige og hævdede mødet", Noorliit illorsuaat arriitsoralannguamik qimatserusaarppaa.

Relativled dannet med $(u)^b ne_2q.mit$ (3e,nit) "af ...-n" er særprægede ved at kunne have objektled: meerartaat 1 Aappilattumut 2 pissagamik 3 qilanaaqaat 4 Siimuup 5 oqaluttuarisartagai 6 illorpassuit 7 allallu 8,9 takujumanermit 10 (5a6ol0r4) "da de skulle til Aappilattoq var børnene spændte på at se de mange huse og hvad ellers Siimuut plejede at fortælle om".

26.Underforbindelse

Underleddet er et verbum i en undermåde (eller et frit personord). Almindelige underled plejer (sammen med deres eventuelle biled) at stå foran hovedleddet, men lange 'undersætninger' kan være anbragt efter hovedleddet for at sætningen ikke skal blive for tung eller uklar: Noorliit 1 illorsuaat 2 arriitsoralannguamik 3 qimatserusaarppaa 4 , qamuuna 5 nanertuuteqartut 6 pissusiat 7 atorlugu 8 , soorlu nangaalluni 10 (5r6a7o8u4, 9pl0u4). (Men

se om 'eftersætninger' nedenfor.)

Hovedleddet er oftest et verbum, men contemporativ og undertiden causativ (sjældent conditionalis) kan også være underled til en verbalstamme i hovedleddet: assortuillutik allattartut amerlanersaat ... (lu2a3) "de fleste af dem der skriver og kritiserer ...". Eller til et ord med endelse for person_c, som om ordet var et verbum med subjekt = afhængig: aallarput 1 illortik (3e,3sf,g) 2 qangaammatt (caus,3oe) 3 ornillugu 4 (3u2o4ul) "de rejste hen til deres hus fra for længe siden".

Contemporativ er den neutrale under-måde; den har for det meste samme subjekt som sit hovedled. Causativ betegner noget fastslået, en årsag eller noget fortidigt (hyppigt i spørgsmål: sumiikkavit "hvor har du været?"), og den anvendes mere selvstændigt end contemporativ. Conditionalis betegner tilsvarende noget usikkert, en forudsætning eller noget fremtidigt, men den bruges sjældnere end causativ.

Participium kan betegne en modsætning til det øvrige: taamaattoq Kunukkut eqqorneqanngillat "alligevel blev Kunuk og hans (søskende) ikke ramt". Eller den kan fastlægge tidspunktet eller omstændighederne: ilaanniaasiit qaannat tikeruttullartut Kunuk imertarluni aallarpoq "engang da kajakerne kom hjem allesammen gik Kunuk som sædvanlig afsted for at hente vand". (Forskellen fra causativ er at participium ikke udtrykkeligt betegner tidsfølge eller årsag.) Denne anvendelse af participium minder om navneord i grundfald brugt som partikelled (tidsadverbier). Participium kan ligeledes være hovedord, betinget af visse partikler eller mere eller mindre udråbsagtigt: tupattunga "hvor blev jeg forskrækket!" (flere eksempler nedenfor). Og participium kan undertiden anvendes næsten som et beskriverled i grundfald: ateramik 1 qaanni (3e,3se,g) 2 umiap 3 ataanut 4 ilisimagaa (part,3oe,3oe) 5 tikippaat 6 (2o5u6) "da de gik ned (til stranden) kom de til hans kajak som han havde lagt under konebåden"; man foretrækker dog normalt at omdanne verbalstammen (ved tilhæng ^asoq, ^{ba}saq m.fl.) til en navnestamme der kan danne et rigtigt beskriverled: ateramik 1 qajaa (3e,3oe,g) 2 umiap 3 ataanut 4 ilisimasaa (3e,3oe,g) 5 tikippaat 6 (3a4r5b2o6).

En særlig type underled står normalt efter deres hovedled, og vi vil derfor kalde dem (med billed) for eftersætninger. Underleddet er typisk et verbum i participium, og det kan minde om et objektled: isumaqarpungali piffissanngortoq oqarfigissallugit: ... "men jeg synes det nu er på tide at sige til dem: ...". Når un-

derleddet har samme subjekt som hovedleddet bruger man dog gerne contemporativ (se det sidste underled i eksemplet), og når efter-sætningen slår noget fast bruger man causativ: sakkortunerpaamik assuarliuteqartut sunaluunniit patsisiginerlugu taasimangilaat, atuarlugillu isumaqarfigeqqajaanarput 1 iluamik atorsinnaasumik patsisissaqanngitsut 2 , unali pinerugaat (part,3of,3o) 3 nammin-neq taanna nutaaq atorumannginnamikku (caus,3sf,3oe) 4 , massa erseqqissumik oqaatigineqareersoq 5 piumasut kikkulluunniit allattaasitoqanngortoq atuinnaarumagunikku akornuserneqassanngitsut 6 "de der kritiserer allerkræftigst giver ikke nogensomhelst grund, og når man læser dem kan man let få det indtryk at de ikke har nogen rigtig brugbare grunde, de ved bare at de ihvertfald ikke selv vil bruge detteher nye; og dog er det jo blevet sagt ganske klart at de der ønsker fortsat at bruge den forældede retskrivning ikke vil få lagt nogen hindringer i vejen" (3 udråbsagtig participium, 5 participium efter partiklen massa). Når underleddet har andet subjekt end hovedleddet kan dettes eventuelle endelse for person_o kongruere med 3e (pinerugaat ... atorumannginnamikku) eller endda med underleddets person_s: ittunnguatta ippassarli anigami oqaatigaatit aggersutit "da vores lille husfar forleden tog afsted talte han om at du skulle komme".

Verber i over-måde kan ikke stå som underled. De er hovedord i hver sin sætning, og mellem sætninger er der pause: Avannarlernut itivittariaqarpoq, allamimmi saariarfissaqanngilaq. Men reglerne overholdes ikke strengt, især i talt sprog har man ikke sjældent 2 verber i over-måder uden pause imellem: tassa imaannerpa assilissani aallakaatitani illupalaannguit takutinneqartartut najorneqartulli qimareersimavasi nutaanullu nutsersimallusi "vil det sige at i er flyttet fra de små, dårlige huse som man plejer at vise i fjernsynet og ind i nye?". Der er dog ikke tale om egentlig underforbindelse (med de dertil knyttede regler for kongruens i s/o = henvisning), snarere om en sidestilling. En sætning der indeholder en nægtelse og (i reglen) stammen alla kan også have en sidestillet 'svarsætning': allatummi ajornaqaaq qasunaraluarpalluunniit suliassavut inerniassavavut "der er ingen vej udenom, selvom det er besværligt må vi gøre vores opgaver færdige". Svarsætningen kan indeholde stammen kisi, og den har ofte ikke selv noget verbum: ersigineq piunnaarluni erinineq kisi "angsten forsvandt, længslen kun (var tilbage)", allaanavi-annngilaq illit una qimmit "det er ingen anden(s), det er din hund".

Når man skal gøre rede for endelserne for henvisning (s/o) ved frie personord er det simplest at opfatte dem som verber med subjekt = egen. Dette såvel som begrebet løs underforbindelse omtales i kapitel 29.

27. Partikelforbindelse

Et udråb er en lille sætning der ikke har nogen struktur: ná-aa "av". Ofte består den kun af ét ord (udråbsord). Lydefterliggende ord og navne brugt i tiltale er også udråb. Alle sprogets ord kan iøvrigt bruges som udråb, især med spørgende betoning som spørgsmål der ikke kræver andet svar end 'ja' eller 'nej': tungujortoq? "(sagde du) blå?".

Der findes en lang række ubøjelige ord og faste vendinger som har karakter af udråb men som alligevel godt kan stå i sætning sammen med andre ord. Vi vil sige at de er partikelled til hovedordet i den del af sætningen der har en struktur. Mange af dem kan ikke have et verbum i en over-måde til hovedled: ullaakkut iserunik sulilerlutillu imminnut qanittunnguugaluarunilluunniit kina qungujuttussaq "om morgenen når de kom og begyndte at arbejde - ligegyldig hvor nær de sad ved hinanden, ingen smilede".

Partikler som soorlu "ligesom", :una "dér" indleder eftersætninger og selvstændige sætninger, og i begge tilfælde har de normalt hovedledet i participium (eller i contemporativ: soorlu nangaalluni), ikke i en over-måde. Partikler som massa "selvom", sunaaffa "tänk, så ..." stiller lignende krav til hovedledet, jvf. de forskellige anvendelser af participium. Partiklen tassa "det er ..." sætter lighedstegn mellem sit hovedled og et overled (i reglen hovedordet) i det foregående, men begge kan være verber eller nominer (eller et af hver), og der behøver ikke være grammatisk forbindelse imellem dem: oqaatsinut taama assigiinngitsigisunik taanilinnut atorsinnaagami tassa pissutaa nipaqaannginnami "når det (bogstav) kan bruges til ord der lyder så forskelligt er grunden at det ikke har nogen lyd", taamali oqarami ilumini malugisaa tassa Regiina asaammerujussuarlugu "men idet han sagde sådan fólte han i sit indre at han elskede Regiina vildt". I moderne 'grønlandsk' er tassa blevet et af de almindeligste ord (ligesom imaa...).

Bindeord som :lu "og", :luunniit "eller" er mindre selvstændige og kan kun knytte ret ens ord sammen til en gruppe, se næste kapitel. De fleste bindeord etablerer kun logiske bånd til det foregående, de sletter (normalt) ingen kommaer: - ajornaqaarli.

Bindeord står næsten altid forrest i den sætning eller sætningsdel de knytter til det foregående; vedføjede bindeord (og :una) føjes til sætning(sdel)ens første ord.

Adverbier er helt uselvstændige tilføjelser til hovedleddet, der i reglen er et verbum eller en verbalstamme i 'hovedleddet'. Rene adverbier som assut "meget" foretrækker at stå lige ved siden af deres hovedled, tidsadverbier står gerne i sætningens begyndelse. Som tidsadverbier kan man også bruge navneord for tidsafsnit i grundfald: aqaguani ullaakut nalunaaqutaq 9 ((3e,g)) a-taatsimiissallutik majuartalerput "næste morgen klokken 9 gik de op til møde", unnuaa ((3e,3oe,g)) sininngillat paninnguartic maqaasinermiit "de sov ikke den nat for savnet af deres lille datter", ukiut ((3f,)) 30-t matuma siornagut ... "for 30 år siden ...". Karakteristisk for adverbier og tilsvarende relativled er at de ofte er dannet med en endelse for person_a = 3oe. På lignende måde kan man danne partikler af tidsbestemmende participier: ullut pingajussaanni ullororiannguallaraa ... "den tredje dag da det lige var begyndt at blive lyst ...", seqineq sulii nuinngikkaa ... "endnu for solen var kommet frem ...". Stammerne har (i den betydning) ikke objekt, og når man alligevel giver dem endelse for (part,3oe,3oe) må det være for at signalere at de er partikler.

28. Gruppeforbindelse

Bindeordet :lu "og", sjældnere :luunniit "eller" eller andre kan som sagt forbinde 2 ord af samme art til en gruppe. De 2 ord er sideordnede, men vi vil vælge at kalde det første af dem for gruppeled til det andet. Gruppeleddet kan selv have et gruppeled o.s.v. Man bruger normalt ikke bindeord mellem alle leddene (med billed) i en gruppe på flere end 2; i en gruppe af nominer er der ofte kun bindeord ved det sidste (øverste) hovedled medens der er pause (skrives komma) mellem de andre: Qaattuleqqaarnerminit pi-sartit qaffakaatippai. Qanoq 1 ilillutik 2 meeraqatinilu 3,4 sumut 5 tamanut 6 ilisimasassarsiortarnitik 7 , puiaasaaqqanik 8 katerseriarlutik 9 nunaannarmut 10 nuannaariartarnitik 11 , nunap 12 timaannarsuani 13 tatsimik 14 qorsorpaluttumik 15 nassaarner-tik 16 , qaqqanik 17 kaajallaanialuttarnitik 18 , nuniagiartarni-tik 19 aalisariartarnitillu 20,21 (7gllgl6gl8gl9g20, 21p20) "Han lod begivenhederne fra sin første bevidste tid stige frem. Hvordan han og de andre børn gik på opdagelse alle vegne, løb rundt i det fri og samlede flasker, fandt en grønlig sø langt inde i lan-

det, løb rundt om klipperne, plukkede bær og fiskede". 4p3s2u20 er forøvrigt en gruppe hvis første led ("han") er udeladt idet man kan slutte sig til det af sammenhængen. Noget lignende har vi i tilfælde som sumiluunniit "hvorsomhelst".

Der findes grupper af nominer med person_e, og der findes grupper af verber. Sjældnere kan man danne grupper af nominer uden person_e eller af partikler af samme art: siorna siornaalluunniit "i fjor eller i forfjor", kalaallisut eqaannerusumik, erseqqinnerusumik tulluarnerusumillu oqalussinnaanermut ilinniarnissaq "lære at tale grønlandsk smidigere, klarere og mere præcist". Verber i gruppe har i reglen samme subjekt, og højst ét af dem kan være i en over-måde: soormi 1,2 qimanniarpisigut 3 - qatsukkatsigut 4 nuannariunnaaratsigulluunniit 5,6 ? (4g5u3) "hvorfor vil du forlade os - er du da træt af os eller bryder du dig ikke mere om os?". Gruppetled med person_e har ikke samme egen; når gruppen er sammensat med :lu er dens person_e summen af gruppeleddenes person_e'er efter de sædvanlige regler (1e + 2e = 1f "jeg + du = vi" o.s.v., 12).

29. Henvisning

Hvert ord i sætningen har et overled, og ordets eventuelle personendelser kongruerer med s når de svarer til dette overleds subjekt (oversubjektet) eller til noget der omfatter det. s-endelse ved et ord viser altså hen til (noget der omfatter) ordets oversubjekt, o-endelse viser hen til noget andet. Leddene i en gruppe har samme overled.

Et verbum der står som (fast) underled har sit hovedled til overled (v^uV). Et verbum (undtagen participium) der ikke står som underled er sit eget overled (v^u), dets endelse for person_s kongruerer altså med s, dets eventuelle endelse for person_o kongruerer med o: taamaakkami (caus, 3se) "sådan er det nemlig". Verber i over-måde kan jo ikke stå som underled, så de har ikke brug for endelser med specificeret s/o. Og contemporativ, der næsten altid har samme subjekt som sit hovedled, har ikke brug for specificeret person_s - eller i det hele taget for specificeret person_s (når der er objekt). Participium kan (ligesom navneord) ikke være sit eget overled, så den har o-endelser når den ikke er underled: unali pinerugaat ... "men de har først og fremmest det i tankerne at ..." (26).

Et navneord der står som relativled eller objektled har sit hovedled til overled (n^uV). Et navneord der står som subjektled

har normalt overled fælles med sit hovedled ($n^{\text{S-V}}_{\text{u}}$, $n^{\text{S-V}}_{\text{u-v}}$). Navneord i n-n-forbindelse har normalt samme overled, men afhængeforbindelsen kan undertiden føles som en n-v-forbindelse (med subjekt = afhængig): Timi 1 eqqarsaataasa (3f,3o,a) 2 aallarussima-saat 3 tupannermit 4 tingingajalluinnarpoq 5 (2a3bls5, 4r5) "Timi, der var langt borte i sine tanker, var nær faldet ned af forskrækkelse" (man ville have ventet s-endelse ved 2, svarende til subjektet for 5). Her er det eksempel der satte mig på sporet af reglen $n^{\text{S-V}}_{\text{u-v}}$: taamatuttaa_q 1,2 isumaqatiginngisaminnik 3 'killuusisu'mik 4 akerartuiniaraluartut 5 Nixoninnguugaluap 6 pinerlut-tunut 7 atassuteqarnini (3e,3se,g) 8 ersersinneqanngikkallarmat 9 isumaqatiginngisaminut 10 iliorniarartneranut 11 eqqaanaannarput 12 (2plpl2, 3r5sl2, 4r5, 6allr12, 7r8s9ull, 10r11) "og ligeledes minder de der gerne vil kalde deres modstandere for 'landsforrædere' fuldstændig om den lille Nixons fremgangsmåde overfor sine modstandere dengang hans samarbejde med forbryderne endnu ikke var blevet klarlagt".

Når et navneord er hovedord (eller partikelled) kan man forestille sig at det er tænkt som subjektled til et verbum (uden objekt) udenfor sætningen; det kongruerer nemlig med grundfald, og dets eventuelle endelse for person_a kongruerer med o: Hans Egedep 1 oqaluffia (3e,3oe,g) 2 (1a2) "Hans Egedes kirke". Undertiden kan sætningens hovedord dog være tænkt som led til et ord i en anden sætning; den 6-leddede gruppe af ord med endelse tik (3f, 3sf,g) ovenfor er tænkt som objektled til qaffakaatippai i den foregående sætning, og gruppeleddenes afhængige ("han og de andre børn") omfatter subjektet ("han") for dette overled - derfor s-endelse.

Frie personord tager endelser for s/o fuldstændig som om de var verber (subjekt = egen). Når de er (beskriverled til) hovedord eller subjektled eller afhængeled har de s-endelse, når de er (beskriverled til) objektled har de o-endelse: tassa tamarmik (1p2) "der er de allesammen", politikkimimmi 1,2 ingerlataqartuulluni 3 anguniagassat 4 pingaarnersarisarmassuk 5 inuttaasut 6 tamarmik (3sf,) 7 suliffissaqarnissaat 8 atugarissaqarnissaallu 9,10 (7b6a8g9o5) "det vigtigste mål for dem der arbejder med politik plejer nemlig at være at hele befolkningen får arbejde og gode kår", imermut 1 pigami 2 ermutsi 3 qallutileriarlugu 4 kiinnarpassuit 5 tarraat 6 kisiisa (3o,f) 7 takuai 8 (6s7b5o8) "da han nåede hen til vandet og begyndte at cse med sit bager så han spejlbillederne alene af en masse ansigter". Opfatter vi det frie

personord som underled i eksempler som de følgende, så har vi straks forklaringen på endelserne for s/o: ulloq 1 tamangajassuat (3oe,) 2 suliffiminniikkunik 3,4 ... (1s2u4, 3r4) "næsten hele den lange dag når de var på deres arbejdsplads ...", Kalaallit-nunaanni 1,2 aviisiliortut 3 pisinnaasannguartik 4 tamaat 5 qanoq iliuuseqartariaqarput 6 ... (4s5u6, 1a2r3s6) "journalisterne i Grønland må rigtig stramme sig an ..." (partiklen qanoq er her ikke et selvstændigt ord "hvordan?", det indgår i kombinationen (stammen) qanoq ilioq^v "gøre et eller andet").

Nogle tilfælde af verbal underordning er ikke underforbindelser med hensyn til s/o. Vi kan kalde det løs underforbindelse. Contemporativ er i reglen løst underled når dens subjekt ikke omfatter hovedleddets subjekt: Mannik 1 nuliarpassuisa 2 isumagile-riannguallarlugu 3 tikeratannguarpoq 4 aamma 5 marlorsuarnik 6 nassarluni 7 (1s4, 2s3(u4), n^sv^u) "Manniks mange koner var netop begyndt at bekymre sig for ham, så kom han med to mere". (Men husk at hovedleddet i en underforbindelse godt kan være en verbalstamme et sted i 'hovedleddet'.)

Visse tidspartikler kan tilføje tilhængen -li^(c)^b og endelse for (caus,3se) eller (cond,3se) og bruges som løst underled: uki-uliguni (nanorsuup kiinaa meqqoqanngitsorsuup tikeraaqqippasi) "til vinter (...)". Et andet eksempel på løst underled med ubestemt subjekt: qanittumi inoqaruni iluatinnaqaat (1r2(u3)) "hvis der er mennesker i nærheden kan de (sæler) komme til nytte". Et fats underled som sapaatiuppat sapaati.u^a.v^vppat (cond,3oe) "på søndag" har nok et mindre ubestemt subjekt end underleddene i de 2 foregående eksempler. Underforbindelsen kan også blive løs fordi hovedleddet har ubestemt subjekt: ajoqi 1 aatsaat 2 taama 3 sukangatillugu 4 takugamikku 5 akisoqanngilaq 6 (1o5(u6)) "der kom ikke noget svar, for de havde aldrig for set kateketen så vred".

Endelig kan det ske at alle sætningens ord får samme overled: Arnaaluup eqqumiigikujuppaa sooq Kaalip Danmarkimut sunissaminik (3e,3se,nik) sumilu najugaqarnissaminik (3e,3se,nik) annertuneru-sumikumik apersorsimannginneraani "Arnaaluk syntes det var lidt underligt at Kaali ikke spurgte hende mere ud om hvad hun skulle i Danmark og om hvor hun skulle bo", Kunugooq nukki (3e,3se,g) toqummat kingorna aatsaanngooq qungujuummerataaqaq "man sagde at det var første gang efter lillebrorens død at Kunuk sås at smile rigtig". Fordelen er at s-endelserne (som der ellers kan være ret få af) bliver flere og at s-endelse viser hen til samme person

hele sætningen igennem. Men forbindelserne mellem ordene fremgår mindre tydeligt end for, så det er mere nødvendigt at man holder sig til den normale ordstilling.

30.s-ord

Et subjektivt personords (s-ords) egen svarer til en person i s-ordets hovedled efter de sædvanlige regler. s-ordet viser at denne person er identisk med subjektet for et eller andet overled i sætningen. Overleddet kan være hovedleddet selv eller et ord der er længere fremme (ved sætningens hovedord) i forbindelseskæden: ikinngutinilu 1,2 imminik (se,nik) 3 qaaqqusimagaluartut 4 eqqumiilliorluniaasiit 5,6 oqarfigisimavai 7 kisimiikkumalluni 8 (3r4blo7) "og til vennerne som havde villet invitere ham havde han, som sædvanlig sær, sagt at han gerne ville være alene" (3 undertrykt objekt til 4, overleddet er 7), allaasitaamik 1 atuar-sinnaasumut 2 kimulluunniit 3,4 piumasarineqanngilaq 5 nammineq 6 (se,) allalluni 7 atussagaa 8 (lr2, 4p3b2r5, 6s7u8u5) "det forlanges ikke af nogen der kan læse den nye retskrivning at han selv skal bruge den i skrift" (6 subjektled, overleddet er 2).

Overleddet repræsenteres jo af s-ordet og kan derfor udelades. nammineq tigummissassaq er således en stamme, afledt af (akile-raartartup) nammineq tigummissassaa (2bla3) "(skatteyderens) til at beholde selv". Af nammineq illugisaa "eget hus" kan man danne illu namminerisaa, og: Nukarlikassanngooq nuliarami aatsaat namminerisaminik illutaarpoq "det fortaltes at Nukarlikassak først fik eget hus dengang han giftede sig".

Ofte er hovedled og overled samme verbalstamme med objekt. s-ordet har endelse for nut-fald og verbalstammens objekt er undertrykt: (Kaalip isaasa isai naapikkamigit soorlu taakkunani) immi-nut ersigilersimaneq (atuaraa) "(...) vågnende bekymring for sig selv (..)", imminummi (sf,nut)() 1,2 assortortunik 3 allagaqartut 4 ... (lr3r4, 2p...) "de der har skrevet selvmodsigende ting ...".

immikkut (s,ǵut) og immisut (s,tut) har deres hovedled til overled uden at undertrykke dets eventuelle objekt; de er ikke meget forskellige fra adverbier med endelse for (fald) alene. Sammensatte s-ord (f.eks. (18) immiminnut, immitsinnut, imminerminut, namminermit; namminer(isa)minik (ovenfor)) svarer ofte til en anden persona i hovedleddet end de tilsvarende simple s-ord ville gøre. Det er svært at finde almindelige regler herfor.

31. Tilhængenes former

Det er ordbogens sag at give en liste over tilhængene. Ordbøgerne fra dette århundrede forklarer ikke fuldt ud hvordan tilhængene fojes til stammerne, men når man kender de forskellige muligheder (14-16) kan man i reglen let udlede tilhængenes form af ordbogens eksempler. Vanskeligere er det når et tilhæng har biformer der anvendes efter bestemte stammeudlyde - eller bare efter bestemte stammer uden almen regel. For eksempel:

^{w} innaq ^{w} , innaq $_2$, ^{w} jinnaq ^{w} (efter i_2 , som altså ikke bliver til a: piginnarpaa "beholder den", angutaaannaat "kun mænd"), ^{w} - $\bar{g}$ innaq ^{w} og ^{w} - $\bar{g}$ innaq (når stammens sidste vokal er lang: aatsaaginnaq "først lige nu"), ^{w} sinnaq ^{w} (undertiden efter q eller vokal: oqar-sinnaat = oqaannarit "sig (det) bare").

^{ba} sOaq (efter vokal og normalt efter t), ^{ba} - $\bar{g}$ aq (efter q, k_1), ^{ba} -tOaq (efter k_2), taq (undertiden med -t), ^{w} aq (efter visse stammer og tilhæng, mest vokaludlydende: /-l/iaq AC).

^{ab} si ^{a} (normalt efter vokal og t, undertiden efter q), ^{ab} ci ^{a} (normalt efter k_2), ^{ab} i ^{a} (normalt efter q, k_1), ^{ab} -gi ^{a} (undertiden efter q når den foregående vokal er lang eller $\bar{i}$); efter nogle stammer bruges andre tilhæng: ^{ab} nni $_2$ k ^{a} (mest efter vokal), ^{ab} lleq ^{a} .

Kortformen af $^u/v/vik$, $^b/v/vik$ bruges ofte efter vokal, sjældent efter konsonant; den bruges også efter ^{ab} si ^{a} etc., /-l/i $^{(c)b}$ uden at forlænge den foregående konsonant - derfor skriver vi i påkommende tilfælde et 0 foran vokalen i disse tilhæng. Noget lignende gælder de tilhæng hvis substans er /u/t (forskellige kombinationer af personæ), men de har også biformer med substansen -ssut der bruges hyppigt efter k_2 og vokal. Kombinationen $^b/u/seq$ (af $^{b(c)}/u/t./-l/0i^{(c)b}$. $^b/ne_2/q$?) bruges meget mindre end sin biform $^b(-)ssuseq$ ($^b(-)k_2^{(c)b}$. ?) der også har en noget anden betydning; foran vokal ender disse tilhæng nu ofte på $i_2(.q)$: kalaallit pissusaat "grønlandernes egenskaber".

Tilhængt $^v//rik^v$ (af $^b/ne_2/q.-gik^b$?), $//rik^a$ kræver at der opstår en ny lang konsonant i stammen: nutaggarik ($^a0$) "splinterny"; kan dette ikke lade sig gøre forstærker man i stedet tilhængets indlydende konsonant: ^{v} -qqik ^{v} , -qqik ^{a} : sungaaqqik "knauldgul", peqqippoq "er rask". Kombinationen ^{w} -qqik ^{w} ($^a(-)k_2^{ab}$?) "igen" bruges meget hyppigere: allaqqitassat "noget som skal skrives om".

Der er nogle tilhæng som man er tilbøjelig til at overse fordi deres substans blot er en kort konsonant eller ingenting. Kort-

formerne af $^b/ne_2/q$, $/-ni_2/k^b$ og af tilhæng med substansen $/u/t$ forekommer i en del stammer og tilhæng (kombinationer), normalt med forstærkning. (Den forstnævnte har også en form $^{ub}ne_2q$, men kun med endelse for person_a eller i kombinationer der fører b videre.) Tilhænget $^a\acute{so}q$, $^a\acute{co}q$ (efter i_1k_2), $^a\acute{o}q$ (efter visse tilhæng med sidste vokal u) har en biform $^a\acute{o}$ der ofte danner udråbsagtige ord: kiak "sikken en varme!", qujanaq "tak", Haansi sikki-saanngi "Klods-Hans". Stammer dannet med $^a\acute{o}$ (og $^a\acute{so}q$ etc.) har normalt ingen afhængig. Tilhænget $-k_2^{(c)b}$ (normalt efter vokal og t), $o^{(c)b}$ (efter konsonant, undertiden efter vokal) "få   , forsyne sig med   , give (b)   " omdanner navnestammer til verbalstammer: tuttuppoq "skyde et rensdyr", kanajorpoq "fange ulke", nasarpoq "tage hue på", annoraarpaa "give anorak på", aallarnerpaa "begynde det", ikinngutikkuminarpoq "er let at blive ven med", isumavoq "mener", matuaa "lukker den".

Tilhænget $^a(-)k_2^{(c)a}$, $^a(-)k_2^{ab}$ føjes til visse verbalstammer: toquppaa "dræber den", qimappaa "forlader ham", atornerluppaa "misbruger den", toqqorpaa "gemmer den (hen, væk)". Med ^{ba} -taq (biformen af ^{ba}saq efter k_2) får vi: toqutaq, qimataq, atornerlutaq (jvf. atornerlugaq), toqqortaq (jvf. toqqugaq) "dræbt, forladt, misbrugt, gemt"; i det sidste eksempel ender stammen foran ^{ba} -taq åbenbart på lang konsonant (q.k₂), og -'et sletter kun dens sidste halvdel. Det samme er tilfældet i f.eks. nannuttaq (nanu_q./-ni₂/k^b..^{ca}-taq(AC).O) "en nedlagt bjørn", kanajortai (kanajoq.O^{(c)b}..^{ca}-taq(AC).i) "de ulke han har fanget". Afhængig (B) for fangst dyr er normalt det område hvor de lever, ikke den (C) der har fanget dem: Kalaallit-nunaata tuttui "Gronlands rensdyr", Piitap tuttuutai, tuttutai (.ut AC, .taq AC) "Peters tamrener, skudte rensdyr". Vores tilhæng har altså åbenbart formen $^b(-)k_2^{c(a)}$ i disse tilfælde, og det danner kombinationen $k_2^{c(a)}$ med et foregående $-k_2^{(c)b}$ etc. Denne kombination findes også i tilhænget taq AC "tilhørende   ": angutitaat "mændene iblandt dem"; tilhænget kan ikke bruges efter $^ane_2q$ "mest ..", man bruger i stedet saq som sikkert er -gi₂^{ba}.^{ba}saq (med bortfald af i_2): annersaat "de største af dem".

Tilhænget aq, Saq (undertiden), -gaq (undertiden efter q,k) "lille,   -unge" kan godt tænkes at være dannet med de 2 k_2 -tilhæng og formen ^w_aq af ^{ba}saq (ovenfor): taseraq taseq.k₂.aq "en dam" (idet vi går let hen over de vanskelige personforhold). aq, $^w_aq^w$ forekommer også uden fast betydning i en del stammer og tilhæng (kombinationer): atuarpaa "læser det", rsu(aq₂), $^wrsu(aq)^w$;

når der kræves forstærkning kan det have G,R,F foran: nutaggarik (jvf. nutaaq, nutaraq, nutarterpoq), atuffassineq atuFaq^{v(v)}.
 $\cdot a/u/t^{a(b)} \cdot ab_{si} \cdot a \cdot (u)^b / ne_2 / q.0$ "oplæsning".

32. Indholdsfortegnelse

1. Forord: formål og diskussion
2. Tekst, som stadig vil blive citeret i det følgende
3. Ydre opdeling: ordmellenrum, pausetegn, sætningsdele, stort begyndelsesbogstav
4. Lyde: vokaler og konsonanter
5. Grundlyde i normale grønlandske ord, forekomst
6. Stavelser: deling
7. Udtalen: de vigtigste udtaleejendommeligheder
8. Et par dialektforskelle: nordgrønlandsk, sydgrønlandsk
9. Ordklasser: nominer, verber, partikler, grænsetilfældet ^Wgaanni
10. Sammensatte ord: ét 'ord' = flere ord, vedføjning, flere 'ord' = ét ord
11. Låneord: hvordan man låner
12. Endelsernes indhold: absolutfald, relativfald, person, henvisning, tal, uspecificerede komponenter, ubestemt person, overmåder, undermåder
13. Personæ: egen, afhængig, subjekt, objekt, verbaltegn, typer af stammer og tilhæng, universelle tilhæng, kombinationer
14. Sammenføjningsregler: tegn og almene regler
15. Forstærkning: q-forstærkning og andre typer, kortformer
16. Forening: konsonantforening, vokalforening, dobbeltformer, blanding, gammel retskrivning
17. Navneendelser: navnestammer og ufuldstændige navnestammer
18. Andre nominalendelser: faste, frie og subjektive personstammer, spørgestammer
19. Pegestammer og de ord de danner
20. Verbalendelser: mådetegn og personendelser, sammensætning
21. Grammatiske forbindelser: forbindelsesarter, hovedled, biled, forbindelseskæden, hovedord, harmoni, kongruens
22. Beskriverforbindelse: fast og løst beskriverled
23. Afhængeforbindelse: afhængeleddet søger frem i forbindelseskæden men skifter ikke plads
24. Subjekt- og objektforbindelse: overgangstilfælde
25. Relativforbindelse: ekstra personæ (ni-objekt o.s.v.), undertrykte personæ, relativled eller partikelled?
26. Underforbindelse: mådernes brug, eftersætninger, sidestilling

27. Partikelforbindelse: udråb, partikler som repræsenterer en oversætning, bindeord, adverbier
28. Gruffeforbindelse: grupper af nominer og af verber
29. Henvisning: overled, oversubjekt, løs underforbindelse, fælles overled
30. s-ord: overled = hovedled
31. Tilhængenes former: biformer, specielle tilhæng
32. Indholdsfortegnelse med stikord

Tillæg til kapitel 6.

En lille beregning på basis af reglerne i kapitel 5 vil vise at der kun er mulighed for 248 forskellige (normale) grønlandske enstavelsesord, og kun for 1275 forskellige stavelser.

Tillæg til kapitel 23.

Nogle afhængeforbindelser er på vej til at blive stammer, i den forstand at man kan føje visse tilhæng til hovedleddets stamme: tuttup neqaa (la₂) "rensdyrkød", tuttup neqitorput "de spiser rensdyrkød"; siulittaasup tullia "næstformand", siulittaasup tullinngorpoq "han blev næstformand". Men i stedet for at sige f. eks. tuttup neqaavoq (.u^a) siger man tuttup neqigaa (.-gi₂^{ba}) (ls₂) "det er rensdyrkød", bruger altså når det er muligt et tilhæng der fører den nødvendige persona (B=b) videre, så at konstruktionen kan blive en af de normale - her subjektforbindelse. (En anden mulighed var at forvandle afhængeleddet til et relativled, men den bruger man altså ikke.) Når hovedleddets endelse er bevaret foran tilhæng skriver man i reglen afhængeforbindelsen med bindestreg eller i ét ord (med udeladelse af den udlydende konsonant i afhængeleddet), og det føles ikke mere klart som en afhængeforbindelse: atsipaaq "ærmegab", ulloqeqqarpoq, illuatu-ngeqarpoq (l₀). Ved beskriverforbindelser (i grundfald) forekommer en sådan blokdannelse endnu sjældnere: iffiaqaqortoq.

Man kan bygge videre på afhængeforbindelsen med vedføjede stammer: (Nuup) akialiarpoq, akianukarpoq "tager til landet overfor Nuuk"; -kaq^v føjes til sit (nut-)relativled, men mellem -li-aq^v og ordet det er føjet til er der ingen grammatisk forbindelse. Der er lidt flere muligheder for at bygge videre på beskriverforbindelsen med vedføjede stammer, f.eks.: nivarsiaravunga l,2 l6-nik 3 ukiulik 4 (3r4bls₂) "jeg er en pige på 16 år" (:u^v til hovedleddet i grundfald), nunanit 1 assigiinngitsuneersut 2,3 (2blr₃) "som er fra forskellige lande" (:--q^v til beskriverled i

nit-fald). Her er u^v tilhænet u^a føjet til ord, d.v.s. som vedføjet stamme. Kongruensen kan i nogle tilfælde være mangelfuld: kikkuuisi ($\underline{3}f, \underline{)}(int, \underline{2}f)$ (ls2) "hvem er i?", niviarsiaraavugut ($\underline{)}(3e, g)(ind, \underline{1}f)$ alapernaatsut ($\underline{3}f, \underline{)}$ "vi er nogle nysgerrige piger", 3(bl)s2 eller 2ul ?

"Regler i Grønlandsk", ny udgave:

er skrevet i august 1977

enkelte afsnit og kapitler føjet til senere afsluttet og duplikeret omkring 1.maj 1978

oplag: 150

sælges af: Atuakkat, postbox 609, 3900 Nuuk

pris uden omslag: 15 kr.